

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: «ТРАНСФОРМАЦІЯ» ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ»**

Виконавець: Турбоєць Анастасія Сергіївна

Керівник: к. ю. н., доцент, Замула Аліна Юріївна

Нормоконтролер : викладач кафедри Головатенко Марина Юріївна

Київ, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	9
1.1. Сутність та передумови формування інституту права власності в міжнародному праві	9
1.2. Сучасний підхід до розуміння категорії права власності	18
1.3. Правове врегулювання питання права власності в рамках Ради Європи	21
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	30
2.1. Поняття та сутність захисту права власності за Протоколом 1 до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року	30
2.2. Критерії прийнятності розгляду скарг до Європейського Суду з прав людини в сфері захисту права власності	40
2.3. Взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з іншими статтями Конвенції	53
Висновки до розділу 2	56
РОЗДІЛ 3 ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У ВНУТРІШНЄ ПРАВО УКРАЇНИ	59
3.1. Відповідність національного законодавства до практики Європейського суду з прав людини в сфері захисту права власності	59
3.2. Стан виконання Україною рішень ЄСПЛ щодо захисту права власності	67

3.3. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: проблеми та перспективи	74
Висновки до розділу 3	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми. Власність посідає особливе місце у суспільному житті. Однією із найважливіших властивостей демократичної держави є надійний та ефективний судовий захист права власності.

Європейський суд з прав людини є одним із ефективних способів захисту прав людини, в тому числі і права власності, на міжнародному рівні.

Україна ратифікувавши Конвенцію про захист прав та основоположних свобод та протоколи до неї, передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції, а також повністю визнає на своїй території юрисдикцію Європейського суду з прав людини.

У зв'язку з цим, актуальним є проведення аналізу новітніх підходів Європейського суду з прав людини щодо змісту та юридичної природи права власності.

Особливості процесу «трансформації» інституту права власності в практиці ЄСПЛ досліджували такі українські науковці : Горобець Н. Г. «Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист права власності та основоположних свобод 1950 року та практики Європейського Суду з прав людини», Паліюк В. П. «Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику», Севостьянова Н.І. «Європейський суд з прав людини – ефективний механізм захисту прав юридичних осіб» та ін.

Серед зарубіжних науковців дану тему досліджували: McCarthy, Frankie (2010) «Article One of the First Protocol to the European Convention on Human Rights: the evolution of a right in Europe and the United Kingdom», MacdonaldR., MatscherF., PetzoldH. «The European System of the Protocol of Human Rights», Sprankling J. G. «The Emergence of International Property Law» and others.

Мета дипломної роботи.

Дослідити історію розвитку інституту права власності в міжнародному праві;

Проаналізувати практику Європейського суду з прав людини в сфері захисту права власності;

Визначити проблеми, які виникають при впровадженні стандартів Страсбурзького Суду у сфері захисту права власності у внутрішнє право України та навести пропозиції щодо ефективного застосування та виконання рішень ЄСПЛ.

Завданням дипломної роботи є :

вивчення історичних етапів розвитку інституту права власності в міжнародному праві;

дослідження особливостей розгляду Європейським судом з прав людини справ, що стосуються захисту права власності;

проведення аналізу відповідності національного законодавства практиці Страсбурзького Суду;

встановлення цілей та наведення заходів щодо їх реалізації, що надасть змогу забезпечити відповідне застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають в практиці Європейського суду з прав людини під час розгляду скарг у зв'язку з порушенням права власності відповідно до Першого протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Предметом дослідження є процес «трансформації» інституту права власності в практиці Європейського суду з прав людини. Основними складовими стали:

історія розвитку інституту права власності в міжнародному праві;

практика Страсбурзького суду у сфері захисту права власності;

проблеми та перспективи впровадження стандартів ЄСПЛ у сфері захисту права власності у внутрішнє право України.

Методи дослідження. У дипломній роботі було використано такі методи: історико-правовий метод, метод порівняльного аналізу, логічний метод, статистичний та соціологічний методи.

Історико-правовий метод застосовується для пізнання закономірностей становлення і розвитку правових явищ. Право досліджується в послідовній зміні. Відповідно, у даній роботі розглянуто історичні етапи формування інституту права власності в міжнародному праві.

Метод порівняльного аналізу використовується для отримання нової інформації про властивості порівнюваних явищ і процесів, а також про загальні тенденції їх функціонування та розвитку. У дипломній роботі завдяки цьому методу розглянуто особливості розвитку законодавства України в сфері захисту права власності та стан його відповідності європейським стандартам у цій сфері.

При *логічному методі* дослідник абстрагується від всіх історичних випадків, окремих фактів, і з історії виокремлюється найголовніше, визначальне, істотне. У дипломній роботі досліджено історію розвитку підходів до розуміння категорії права власності, при цьому виділено основні положення, що є актуальними і на сучасному етапі.

Статистичний метод застосовується для кількісної характеристики предмета дослідження. У даній роботі використано статистичні дані щодо поданих заяв до ЄСПЛ проти України, а також кількість скарг щодо порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Однією з форм *соціологічного методу* є вивчення документів. Завдяки цьому методу у дипломній роботі досліджено основні положення нормативно-правових актів України, а також рішень ЄСПЛ, що дало змогу отримати певні дані та на їх основі представити відповідні висновки та пропозиції.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення і висновки дипломної роботи доповнюють сучасні дослідження з питань, що стосуються правовідносин, які виникають у процесі розгляду Європейським судом з прав людини скарг у сфері захисту права власності.

Висновки й положення дипломної роботи можуть слугувати підґрунтям та сприяти подальшому розвитку науки міжнародного права у сфері захисту права власності. Результати дослідження підтверджують той факт, що з огляду на виклики сучасності інститут права власності в практиці ЄСПЛ зазнав суттєвої «трансформації». У зв'язку з цим, вважаємо, що наведені у дипломній роботі наукові напрацювання надають можливість зрозуміти сучасні тенденції розвитку категорії «права власності», а також мають вагомим значення для наступних досліджень.

Робота має цільову практичну спрямованість. Сформовані теоретичні положення та висновки можуть бути використані при написанні підручників, навчальних посібників і методичних розробок з навчальних курсів та дисциплін, а саме : «Правові аспекти діяльності Ради Європи», «Міжнародні правові механізми захисту прав людини», а також «Цивільне право України» для студентів юридичних факультетів закладів вищої освіти.

Сформульовані в дослідженні пропозиції, висновки та рекомендації можуть бути використані для удосконалення механізму впровадження стандартів ЄСПЛ у сфері захисту права власності у внутрішнє право України, а також для підвищення правової обізнаності та забезпечення відповідного застосування практики Європейського суду з прав людини.

Апробація отриманих результатів.

Результати досліджень, що включені до дипломної роботи були оприлюднені на:

- Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки» у м. Київ (Факультет міжнародних відносин, НАУ), 2019 року;

- VII Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри» у м. Київ (Кафедра інтелектуальної власності, КНУ ім. Тараса Шевченка), 2019 року;

- Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених до Всесвітнього Дня науки «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» у м. Київ (Юридичний факультет, КНУ ім. Тараса Шевченка), 2019 року.

Публікації. Результати дослідження опубліковані в:

- Тезах доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «Політ. Сучасні проблеми науки» 2019 року – стаття ««Трансформація» інституту права власності в практиці Європейського суду з прав людини».

- Матеріалах VII Всеукраїнської науково-практичній конференції молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності «Законодавство України у сфері інтелектуальної власності та його правозастосування: національні, європейські та міжнародні виміри» 2019 року – стаття «Захист прав інтелектуальної власності в практиці Європейського суду з прав людини».

- Матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених до Всесвітнього Дня науки «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» 2019 року – стаття «Особливості захисту права власності в деяких категоріях справ : виключення із застосування статті 1 Першого протоколу до ЄКПЛ».

Структура дипломної роботи: перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, що містять дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 112 сторінок, із яких 84 сторінки – основний текст, 22 сторінки – список використаних джерел (165 найменувань).

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

1.1. Сутність та передумови формування інституту права власності в міжнародному праві

Право власності є одним із ключових прав людини. Формування інституту права власності в міжнародному праві відбувалося під впливом різних правових шкіл.

Правові категорії «власність» і «право власності» є одними з найдавніших в юриспруденції, тому доцільним вбачається дослідження історичного розвитку сутності даних понять.

Незаперечним є твердження про те, що фактичним родоначальником та одним із головних джерел права всіх європейських країн виступало римське право. Непересічне значення римського права визначалося його величезним впливом не тільки на наступну еволюцію правової традиції, системи права, а й на розвиток культури в цілому, оскільки римське право характеризувалося неперевершеною за точністю розробкою всіх існуючих правових відносин, і не в останню чергу – правовідносин власності [45, с. 16].

Необхідно зазначити, що в найдавнішому римському праві впродовж тривалого часу не було спеціального терміну для позначення власності. Досить давній термін «dominium» (від дієслова «domare» - приборкувати) означав «панування» і застосовувався до всіх випадків знаходження будь-якої речі у сфері будь-чиєї влади. Лише в II ст. н.е. римський юрист Юліан виокремив із загального поняття «dominium» поняття «proprietas», яке згодом стало загальноживаним позначенням не будь-якого речового права, а саме права власності [64, с. 192].

Цей термін позначав власність як особливі відносини панування над речами. Вони визнавалися вищими за інші відносини. Власність відкривала носію цього права всебічну можливість користування і розпорядження річчю (відчуження, обтяження) і виключала втручання всіх сторонніх осіб у сферу панування приватного власника [63, с. 178].

Загальне визначення права власності, сформульоване римськими юристами, у наступні періоди розвитку правової науки було запозичене багатьма національними кодифікаціями, зокрема, Цивільним кодексом Франції 1804 року, який, як й давньоримські кодифікації, розуміє під власністю найповніше панування, абсолютне право користуватися і розпоряджатися речами з тими лише обмеженнями, що встановлювалися правом чи угодою. Як зазначає М. Сирко, «Цивільний кодекс Франції 1804 р. розроблений за активної участі Наполеона Бонапарта закріпив найважливіші цінності суспільства, зокрема, рівність всіх громадян перед законом, свободу особистості, свободу переконань, право власності, відокремлення церкви від держави, право на розлучення, право синів на рівні частки у спадщині та інші права і свободи громадян. Цивільний кодекс Наполеона 1804 р. фактично започаткував романську підсистему цивільного права. Основним інститутом речового права у Кодексі було право власності» [140, с. 109].

Питання захисту права власності порушувалися і в доктрині Гуго Гроція (1583–1645 рр.), в праці «Про право війни та миру». Виходячи з тогочасних міркувань про юридичну природу війни він наголошував на тому, що «хто завгодно в урочистій війні стає необмеженим власником речей, які відбирає у супротивника» [7, с. 640]. Водночас Г. Гроцій наполягає на необхідності поваги до права власності підданих нейтральних держав, які не беруть участь у війні, і підкреслює, що така власність не може становити предмет воєнної здобичі, навіть якщо вона знаходиться на території воюючої держави. На думку Г. Гроція, оскільки «майно підданих підкоряється територіальному верховенству держави, так що держава або той, хто діє від її імені, можуть цим

майном користуватися і навіть знищувати або відчужувати його не тільки у випадку крайньої необхідності, але і в інтересах державного блага» [7, с. 775].

Тлумачення права власності як природного права людини набуло значного поширення у філософії епохи просвітництва, що знайшло своє відображення у працях Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ф.-М. Вольтера, Ж-Ж. Руссо та інших видатних філософів – представників теорії договірної походження держави та школи природного права. Вони розглядали власність як природне право, яке належить кожній людині від народження і є невідчужуваним правом. Так, Джон Локк до основних невідчужуваних природних прав людини відносить право на життя, свободу і власність (так звана тріада, правова формула Локка). З них випливають всі інші природні права — права на рівність, індивідуальність, свободу дій, власну працю та її результати [6].

Відомий швейцарський юрист-міжнародник Емерік де Ваттель (1714–1767 рр.), який у своїй праці «Право народів або принципи природного права у застосуванні до поведінки і справ націй та суверенів», висловив ряд важливих положень з цього приводу. Так само як і Г. Гроцій, Е. де Ваттель виходить з природного характеру права власності і зауважує при цьому, що «кожен власник має право управляти своїм майном та розпоряджатися ним як він забажає, оскільки це не зачіпає прав будь-кого стороннього». Тобто необхідність поваги до права іноземця володіти своєю власністю за Ваттелем випливає як із природного характеру права власності, так і з принципу рівності всіх держав. Ваттелю належить вислів, який в концентрованому вигляді відображає юридичний зміст принципу суверенної рівності держав, що почав формуватися після Вестфальського мирного договору 1648 року і наразі є одним з основних принципів міжнародного права, закріпленим в Статуті ООН: «нації, що складаються з людей та розглядаються як вільні особи, які живуть разом у природному стані, також від природи є рівними і мають від природи одні й ті ж обов'язки та права» [3, с. 31].

Згодом природно-правове розуміння права власності знайшло відображення в Декларації прав людини і громадянина, прийнятій Національними установчими зборами революційної Франції 26 серпня 1789 р., яка у ст. 17 передбачила що, «оскільки власність є правом недоторканим і священним, то ніхто не може бути позбавлений її інакше, як у випадку встановленої законом суспільної необхідності та за умови справедливого і попереднього відшкодування» [154]. Так, у Конституції Франції, було закріплено принцип «приватна власність – право кожної людини» [23, с. 129].

Разом з цим, як зазначив Ю. Пацурківський, спроба розкрити сутність власності як природної властивості людини була розкритикована. Основний аргумент, який висувався опонентами, полягав у тому, що якщо право власності є природним правом, то кожен, у кого немає свого майна, може зазіхати на чуже майно [47, с. 60].

Певну спробу виправити виявлені недоліки природничої теорії права власності здійснили Дж. Локк, Вольтер та А. Сміт, які здійснили змістовне обґрунтування так званої трудової теорії права власності. Сутність цієї теорії полягає в тому, що власність не виникає нізвідки, а лише праця людини є основою її набуття. Чим більше людина працює, тим більше власності вона отримує [33, с. 91].

Схожий підхід до розуміння права власності демонструє Американський Білль про права. Поправка 5 до Конституції США передбачає, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи, в тому числі власності без законної процедури, а приватну власність не можна відбирати для громадських потреб без справедливої винагороди [26].

Історично право власності визначалось виключно національним законодавством. Передбачалося, що кожна нація має суверенітет над своєю територією, що включає право ухвалювати власні закони щодо власності, яка знаходиться на території цієї держави. Питання щодо захисту права власності, так само як і питання захисту прав людини загалом, тривалий час розглядалося суверенними державами як таке, що належить до їх виключної компетенції.

Цілком обґрунтованою є точка зору американського дослідника Дж. Спранклінга, який з цього приводу зауважував, що виходячи з притаманної класичному юридичному позитивізму точки зору, «права власності існують лише в тій мірі, в якій вони визнані національним урядом» [163, с. 464-465].

Із середини ХІХ ст. у західній філософії на ґрунті неоліберальних поглядів широкого поширення набуває ідея соціальної функції власності, яка легітимізує правомірність обмеження державою права приватної власності в публічних інтересах. Представники цієї теорії (О. Конт, Л. Дюгі) вважали, що суб'єкти права власності зобов'язані підкорятися соціальним нормам і виконувати покладені на них соціальні функції [22, с. 56].

У свою чергу, теорія соціальної функції власності виступила своєрідним поштовхом до зародження теорії соціальної сутності права власності, яка повноцінно сформувалася вже не у філософії, а в юриспруденції. Представники цієї концепції відстоювали ідею не природного, а соціального походження власності. Зокрема, один з основоположників російської цивілістики Й.О. Покровський вважав, що походження права власності має синтетичну (штучну), а не природну основу [49, с. 193].

Слід зазначити, що великий вплив на формування концепції захисту власності у міжнародному праві спричинили також «доктрина Кальво» та «доктрина мінімального стандарту» або «формула Халла». Як слушно відзначає вітчизняний юрист-міжнародник В. Н. Денисов, у міжнародному праві термін «доктрина» вживається переважно у двох незалежних один від одного значеннях: перше визначається п. 1 «d» ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, згідно з яким Суд при вирішенні справ може застосовувати «доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм»; та друге, що характеризує цей термін з погляду позиції суб'єктів міжнародних відносин з політичних питань, які часто є вираженням їх зовнішньої політики і можуть мати міжнародно-правові наслідки. У другому значенні доктрина виступає як

зовнішньополітична позиція держави в процесі визначення та реалізації нею її зовнішньої політики» [13, с. 255].

«Доктрина Кальво» була висунута у 1868 році аргентинським юристом та державним діячем Карлосом Кальво і наголошує на неправомірності збройного втручання з боку будь-якої держави у внутрішні справи іншої держави з метою стягнення з останньої боргів на користь своїх громадян. Суть її полягає в тому, що іноземці можуть розраховувати рівно на такий самий рівень правового захисту своєї власності, як і власні громадяни – не більше, але й не менше, тобто вимагається, щоб ставлення до іноземних і національних осіб було однаковим. Правила відповідно до яких іноземець може розраховувати на більшій рівень захисту, які часто нав'язувалися латиноамериканським країнам їх більш потужними партнерами, такими як США, Велика Британія, Франція тощо, Кальво вважає такими, що суперечать засадам рівності держав. Таким чином, згідно з «доктриною Кальво», будь-яке привілейоване становище іноземної власності має бути виключено. На початку ХХ ст. «доктрина Кальво» була розвинена і модифікована міністром закордонних справ Аргентини Л. М. Драго. Сутність цієї доктрини, як справедливо наголошує К. О. Савчук, полягає у «незастосуванні державами збройної сили з метою стягнення боргів» [138, с. 882].

Згодом ця доктрина дістала подальший розвиток і була закріплена у 1907 році у Гаазькій конвенції про обмеження випадків застосування сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями. «Доктрина мінімального стандарту», навпаки, робить основний акцент не на правах держави, а на правах іноземця і послідовно відстоювалася країнами Західної Європи та США. Мінімальний стандарт включає до себе «основні права, які будь-яка цивілізована держава має визнавати за індивідом» [37, с. 317].

Ще одним важливим напрямком розвитку класичного міжнародного права щодо захисту права власності було поступове становлення спочатку звичаєвих, а згодом і договірних норм, які захищали приватну власність під час ведення воєнних дій. Так, Ф. Ф. Мартенс досліджуючи питання захисту права

власності під час війни зазначає, що на відміну від державної власності ворожої держави, яка є законним предметом воєнної здобичі, «приватна власність, в принципі, є недоторканою» [36, с. 359].

Досліджуючи історичний розвиток інституту права власності, можемо стверджувати, що початок ХХ століття характеризується захист приватної власності поступово починає регулюватися міжнародно-правовими документами, спочатку вони стосувались охорони власності іноземних підданих, а згодом і у охорони власності особи під час ведення війни.

Початок трансформації звичаєвих норм міжнародного права щодо захисту права власності приватних осіб під час ведення воєнних дій у договірні норми був покладений прийнятими документами на двох конференціях миру, що проходили в Гаазі 1899 року і 1907 року [9, с. 42].

Аналізуючи значення цих Гаазьких конвенцій для подальшого розвитку правового регулювання законів та звичаїв війни професор В. М. Репецький наголошував, що «практично всі конвенції були сприйняті сучасним міжнародним правом, а деякі з них розвинуті Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 р. і Додатковими протоколами до них 1977 р.» [62].

Так, стаття 53 чітко розрізняючи приватну власність і власність, що належить ворожій державі встановлює, що «окупаційна армія може заволодіти лише грошима, фондами та цінними паперами, які виключно є власністю держави, складами зброї, транспортними засобами, виробничими запасами та, загалом, всією рухомою власністю держави, що може бути використана для військових дій», а стаття 57 прирівнює власність громад, релігійних, благодійних, освітніх, художніх і наукових установ до приватної власності, а отже забороняє їх відчуження [24].

Утворення першого постійно діючого міжнародного судового органу – Постійної палати міжнародного правосуддя створювали можливості як для кодифікації міжнародного права у цьому напрямку, так і для захисту відповідних відносин власності за допомогою даної міжнародної юрисдикційної установи. Російський юрист-міжнародник В. Л. Толстих з цього

приводу зазначав, що «розвинені держави і ряд авторів, ґрунтуючись на класичних судових рішеннях, винесених Постійною палатою міжнародного правосуддя і арбітражними судами в першій половині ХХ ст., відстоювали позицію, відповідно до якої зміна суверенітету щодо конкретної території не повинно зачіпати прав приватних осіб, придбаних відповідно до законів держави-попередника. Дана позиція в другій половині ХХ ст. отримала підтримку в рамках концепції прав людини, відповідно до якої права людини повинні поважатися незалежно від трансформації державного суверенітету щодо тієї чи іншої території» [144, с. 387].

Характеризуючи розвиток міжнародного права у сфері захисту права власності іноземців слід наголосити на тому, що питання кодифікації норм, що регламентували відповідальність держави за шкоду, заподіяну власності іноземців жваво обговорювалася в міжвоєнний період, коли було запропоновано ряд доктринальних та офіційних проектів кодифікації цього питання. У 1926 році Японська асоціація міжнародного права розробила проект кодексу міжнародного права, окрема глава якого була присвячена відповідальності держави щодо життя, особистості та майна іноземців [31, с. 57]. У 1929 році Гарвардський університет представив розроблений його фахівцями проект Конвенції «Про відповідальність держав за шкоду, заподіяну на їх території особі або майну іноземців» [155].

Загалом, дані проекти тією чи іншою мірою регулювали питання відповідальності держав за правопорушення тільки щодо іноземних громадян.

Кардинальні зміни у баченні сутності права власності сталися в радянський період, як наслідок колосальних соціальних потрясінь. На відміну від правових конструкцій епохи просвітительства та дореволюційного етапу, доктрина, яка склалася в післяреволюційний період, своє підґрунтя знайшла в марксистському трактуванні власності. Характерною рисою такого трактування було підкреслення примату економічного змісту економічної природи власності над її юридичною формою. У свою чергу економічний зміст власності став

однією з фундаментальних підстав становлення та розвитку радянської політекономії [44, с. 33].

Підсумовуючи наведене вище, можна стверджувати, що власність є однією із найдавніших категорій юриспруденції.

Право власності як природне право людини набуло значного поширення у філософії епохи просвітництва. Власність розглядалася як природне право, яке належить кожній людині від народження. З'явилась думка про те, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи, в тому числі власності без законної процедури, а приватну власність не можна відбирати без справедливої винагороди.

На основі проведеного дослідження, можемо стверджувати, що ХІХ століття характеризується виникненням наукової дискусії стосовно походження та сутності права власності вже і в правовій науці.

«Доктрина Кальво» та «доктрина мінімального стандарту» спричинили також вагомий вплив на розвиток власності у міжнародному праві. Більш того, в подальшому вони були закріплені у Гаазькій конвенції про обмеження випадків застосування сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями.

Варто відзначити, що на початку ХХ століття захист приватної власності поступово поступово починає регулюватися міжнародно-правовими документами. Слід наголосити на тому, що даний період характеризується розробкою низки проектів конвенцій, кодексів, метою яких було регулювання захисту власності іноземних громадян, а також кодифікація норм, що регламентують відповідальність держави за шкоду, заподіяну власності іноземців.

Отже, як бачимо, на ґрунті різноманітних поглядів правових шкіл, впродовж свого історичного розвитку категорія «права власності» удосконалювалася, що поступово призвело до розуміння «права власності» в тому вигляді, в якому воно існує на сучасному етапі.

1.2. Сучасний підхід до розуміння категорії права власності

Право власності, як одне з основоположних прав у системі прав людини, виходить за рамки регулювання внутрішньодержавним правом. З розвитком міжнародних відносин, виникла необхідність захисту права власності на міжнародному рівні. Відтак, на сучасному в міжнародно-правових документах з прав людини містяться підходи держав щодо захисту права власності.

Попри певні відмінності обумовлені різними підходами до розуміння і захисту власності держав з різними соціально-економічними і культурними системами, можна спостерігати загальні тенденції щодо визнання права власності як одного із основоположних прав людини. «Піднесення міжнародного права прав людини призвело до широкого визнання права людини на власність» [162, с. 3].

На рівні універсальних міжнародно-правових документів право власності вперше отримує закріплення у ст. 17 Загальної декларації прав людини 1948 року [28] у такому формулюванні:

«1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.

2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна».

Досить слушно висловися з цього приводу Дж. Спарклінг: «Стаття 17 була проривом, тому що вона:

- а) закріпила право власності приватних осіб;
- б) накреслила, що вони можуть відстоювати його проти своєї власної держави» [162, с. 10].

Окремо слід наголосити на положенні п. 2 ст. 27 Декларації, яка передбачила, що «кожна людина має право на захист моральних та матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних та художніх праць, автором якої вона є».

Водночас положення ст. 29 Загальної декларації стосовно можливості встановлення обмежень прав і свобод людини, які однак, можуть

запроваджуватися тільки законом «виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [19].

Отже, Загальна декларація прав людини 1948 року має важливе значення для розвитку міжнародно-правового регулювання захисту права власності. Право на захист приватної власності вперше було закріплено у формі звичаєвої норми універсального міжнародного права.

Проте, як стверджують представники вітчизняної та зарубіжної науки міжнародного права, на сьогоднішній день, більшість положень Декларації визнається юридично обов'язковими в якості звичаєвих норм загального міжнародного права. Так, Я. Броунлі вважає, що «деякі її положення скоріше складають загальні принципи права або представляють елементарні міркування людяності» [152, с. 535], а український професор В. В. Мицик наголошує на тому, що Декларація є «умовно кажучи, кодексом загальноновизнаних міжнародно-правових звичаєвих норм, більшість з яких визнана *jus cogens* в галузі міжнародного права прав людини» [38, с. 140].

Право на захист моральних та матеріальних інтересів, пов'язаних з будь-якою науковою, літературною або художньою продукцією, автором якої є людина, відноситься до числа прав кожної людини, що відповідним чином закріплено в п.1 ст.15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Тобто, Загальна декларація проголошує, а Пакт закріплює право власності, яке виникає у результаті інтелектуальної діяльності. Пункт 1 ст.11 Пакту про економічні, соціальні і культурні права проголошує, що «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне покращення умов життя...». Відзначимо, що Пакт не містить положень щодо права власності [41].

Окремі норми щодо захисту права власності знайшли своє відображення в нормах міжнародного гуманітарного права. Згідно з ст.53 Женевської

конвенції 1949 року «Про захист цивільного населення під час війни» забороняється знищення рухомого та нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю, за умови це не являється абсолютно необхідним для воєнних операцій [18].

Аналізуючи закріплення права власності на універсальному рівні, слід виокремити наступні положення конвенцій. Стаття 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. зазначає, що держави-учасниці конвенції зобов'язуються «заборонити та ліквідувати расову дискримінацію по відношенню щодо здійснення наступних прав: право на володіння майном, як одноособово, так і разом з іншими» [40].

Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей 1990 р. у ст.15 передбачає: «трудящий-мігрант та член його або її сім'ї не можуть свавільно позбавлені власності, якою вони володіють індивідуально або сумісно з іншими особами». Важливим є те, що ця ж стаття закріплює право «на справедливу та належну компенсацію» у випадку, якщо «активи трудящого-мігранта або члена його або її сім'ї будуть експропрійовані» [39].

Таким чином, у даній статті спостерігаємо подальший розвиток змісту права людини на володіння майном, зокрема права на компенсацію.

Генеральна Асамблея ООН неодноразово піднімала питання щодо поваги права володіти майном під час обговорення і прийняття рішень по таким важливим питанням, як право народів на самовизначення, право на невід'ємний суверенітет над природними ресурсами і право на розвиток.

Наприклад, Резолюція 1803XVII) 1962 р. проголошує «право народів і націй на невід'ємний суверенітет над їхніми природними багатствами і ресурсами», «...право повинно здійснюватися в інтересах їхнього національного розвитку і благополуччя населення відповідних держав» [42, с.13].

Тобто, право на володіння майном розглядається як право народів і націй на володіння своїми природними багатствами та ресурсами.

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що суспільні відносини у сфері власності постійно еволюціонують, що в свою чергу призводить до зміни правового регулювання інституту права власності. На сучасному етапі інститут права власності регулюється не тільки національним правом, але й закріплюється і на міжнародному рівні.

1.3. Правове врегулювання питання права власності в рамках Ради Європи

Глобалізація як універсальне за своєю природою явище охоплює усі сфери державного та суспільного життя, у тому числі й право.

В умовах глобалізації міжнародних відносин існує потреба в уніфікації правового регулювання, оскільки підвищується роль міжнародних зв'язків, проходять інтеграційні процеси, створюються міжнародні союзи та спеціальні міжнародні організації, що у свою чергу зумовлює необхідність комунікації світової спільноти.

Так, Рада Європи стала центральною регіональною міжнародною організацією, на яку було покладено формування уніфікованого режиму на рівні базових положень, що складають інститут сучасного права приватної власності, а Європейський Союз став здійснювати уніфікацію інституту права власності вже на рівні окремих режимів.

З кінця XX ст. у праві Європейського Союзу розглядається питання про можливість уніфікації законодавства щодо права власності у рамках загальної уніфікації цивільного законодавства. Європарламент закликав до розробки єдиного європейського цивільного кодексу. У випадку практичної реалізації цієї ідеї піднімається й питання про створення єдиного нормативного визначення права власності для всіх країн, що входять у ЄС та встановлення загальних меж змісту цього права. Першою та центральною міжнародною угодою по питанням прав людини у Європі, яка нині забезпечує захист понад

800 млн людей у 47 державах-членах Ради Європи стала Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 р. та Протокол № 1 1952 р., де гарантуються певні права та свободи, які не були включені в конвенцію учасниками якої є практично усі європейські держави. Так, у ст. 1 даного Протоколу гарантується кожному право на повагу свого майна і встановлено певні гарантії прав приватних осіб у випадку втручання держави в їхні права. Пізніше у тлумаченні Європейського суду по правам людини було відзначено, що по суті стаття гарантує право власності [29, с. 517-518].

Проте, для того аби зрозуміти сутність та мету, яку закладали експерти розробляючи положення про право власності, необхідно звернути увагу на історію розробки та закріплення даної правової категорії в рамках Ради Європи.

Слід відзначити, що Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини мала стати регіональним міжнародно-правовим актом, в якому б, за задумом його авторів, передбачалися гарантії захисту права власності. «Формування правової, соціальної та демократичної держави тісно пов'язано із встановленням у державі системи правового захисту такого фундаментального права людини як право власності. Не випадково право на вільне володіння власністю знайшло своє закріплення в одному з фундаментальних європейських міжнародних договорів – Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод (ЄКПЛ), а саме в ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ» [10, с. 307]. Зрозуміло, що виникненню цієї ідеї сприяв історичний момент, на який припало її створення. Адже у зв'язку із включенням до Статуту Ради Європи від 05 травня 1949 р. положення про те, що кожен її член зобов'язаний визнавати принципи верховенства права та здійснення прав людини і основних свобод всіма особами, які знаходяться під його юрисдикцією (ст. 3), дана Організація повинна була негайно розпочати роботу з підготовки міжнародно-правового акту, який би визначав права і основні свободи людини. Окрім цього, розробка каталогу прав і свобод людини мала стати своєрідним підсумком тієї політичної ситуації, що склалася на той час в Європі. Її дуже влучно окреслила Ф. МакКарті, зазначивши, що «навіть

побіжний огляд матеріалів, які відображають перебіг розробки проектів ЄКПЛ, демонструє, що ключовим стимулом до її створення було не шляхетність духу або перехід до всесвітньої рівності наприкінці епохи імперій, а скоріше страх перед минулим і майбутнім. Європа зробила перші важкі кроки на довгій дорозі відродження після жахів Другої світової війни. Конвенція була створена для захисту основних прав та свобод громадян кожної з договірних держав, що до неї приєдналися» [158].

Водночас, як справедливо наголошують П. М. Рабінович та М. О. Соловйов, «історія підготовки Конвенції свідчить, що цей міжнародний договір не мав на меті створити певне нове право у сфері прав людини, а лише був покликаний засвідчити існуючий, досягнутий стандарт прав людини у країнах Західної Європи» [61, с. 82]. Крім цього, слід взяти до уваги, що у 1948 році була схвалена Загальна декларація прав людини, яка в ст. 17 передбачала право кожної людини володіти майном як особисто, так і разом з іншими та забороняла свавільно позбавляти осіб майна.

Як зазначалося вище, спочатку право власності мало бути закріплено в Європейській конвенції. Першу редакцію відповідної статті запропонували представники міжнародної неурядової асоціації «Міжнародний Європейський рух» у липні 1949 року Комітету міністрів Ради Європи. Вона звучала таким чином: «Стаття 1 – Кожна держава-член цієї конвенції повинна гарантувати всім людям на їх території наступні права: ... (k) свободу від свавільного позбавлення власності». Однак, в ході роботи першої сесії Консультативної Асамблеї Ради Європи було запропоновано врегулювати дане питання ст. 2 майбутньої Конвенції, сформулювавши її так: «В цій Конвенції держави-члени зобов'язуються забезпечити всім особам, які проживають на її території право власності згідно зі ст. 17 Декларації ООН» [159].

Члени Правового комітету Консультативної Асамблеї, розглядаючи цю пропозицію 07–08 вересня 1949 р., висловили ряд заперечень, які П.-А. Тайтген охарактеризував так: «Деякі члени вважають, що це право носить економічний характер і що, оскільки наш список не включає інших прав такого типу, як,

наприклад, можна розглядати відносно проблем роботи, було б краще, якби право володіти майном не повинно було включатися до списку. Інші члени Комітету притримувалися іншої точки зору, вважаючи, що було б важко організувати який-небудь міжнародний захист права власності. Такий захід потребував би експертизи з боку міжнародної організації, яка відповідала б за цей захист, обмеження зборів та інших обмежень, які кожна держава має право накладати на приватну власність на своїй власній території з урахуванням її соціальної функції чи загальної користі. Деякі члени Комітету вважають, що складно поставити перед міжнародним судом чи міжнародною комісією завдання вирішувати питання про перевищення державою при здійсненні своїх прав ліміту зборів, які вона справедливо і розумно могла очікувати. Однак більшість Комітету, вважаючи, що право на володіння майном є попередньою умовою особистої та сімейної незалежності, в кінцевому підсумку, проголосувала за включення цього права в список, що представлений» [159].

Таким чином, розробники проекту Конвенції повністю підтримували важливість закріплення захисту права власності в документі, проте деякі з них бачили в цьому низку проблем. Сумніви стосувалися включення цього права до переліку інших прав, які передбачалися проектом Конвенції. Йдеться мова саме про доцільність включення до ЄКПЛ економічного права, тобто права власності, без включення інших прав цієї групи.

Разом з цим, вже під час вивчення проблеми права власності Комітетом експертів з прав людини Ради Європи 02–08 лютого 1950 р., було поставлено питання про доцільність його включення до Протоколу, а не до Конвенції. Цей Комітет в цілому висловився за включення його, разом з правом на освіту, до Конвенції, однак при цьому зауважив, що дані питання носять політичний характер і мають остаточно вирішуватися іншими органами Ради Європи. Поруч з цим значну цікавість становить аргумент, наведений Комітетом експертів з прав людини на користь важливості цих прав. Він відмітив, що «тоталітарні режими мають тенденцію втручатися в право володіння майном як

засіб законного тиску та чинити негативний вплив на виховання дітей, позбавляючи їх прямого впливу з боку своїх батьків» [40].

При подальшому вивченні в різних органах Ради Європи питання включення права власності до проекту ЄКПЛ, відповідна стаття знайшла нову редакцію. Зокрема п. 11 ст. 2 пропонувалося сформулювати так: «Всі фізичні та юридичні особи мають право на повагу свого майна. Таке майно не підлягає свавільній конфіскації. Тим не менш, це ніяким чином не наносить шкоди праву різних держав на прийняття таких законів, які можуть бути потрібними для забезпечення використання цього майна для суспільного блага.

Наступні обговорення права власності призвели до формулювання П.-Г. Тайтгеном ідеї включити до Конвенції ст. 10 такого змісту: «Кожна фізична чи юридична особа має право на мирне користування своїм майном. Таке майно не може бути свавільно конфісковано. Однак даний захід не повинен розглядатися як порушення яким-небудь чином права держави на прийняття необхідного законодавства для забезпечення того, щоб вказане майно використовувалося згідно із спільними інтересами» [159].

Врешті-решт, дебати навколо змісту статті, присвяченої праву власності, призвели до того, що було запропоновано врегулювати всі питання, відносно яких не було досягнуто згоди, не в ЄКПЛ, а в додатковому протоколі до неї, а Конвенція була відкрита до підписання 04 листопада 1950 р., без норми, яка була б присвячена праву власності. Як зазначив з цього приводу Г. Є. Лукьянцев, «25 серпня того ж року Консультативна асамблея, після розгляду доповіді Комісії з правових питань, прийняла рекомендацію схвалити текст проекту, зробивши, тим не менш, ряд пропозицій щодо поправок до нього. Зокрема, Асамблея за рекомендацією Комісії виступила за те, щоб включити в рамки конвенційного захисту додатково такі права, як право власності, право на освіту та право на вільні і таємні вибори. Не бажаючи відкладати далі підписання Європейської конвенції і породити нові дебати по запропонованим Консультативною асамблеєю поправкам, Комітет Міністрів вирішив відправити їх на доопрацювання юридичним експертам, а на

підписання винести текст, вже схвалений Комітетом у серпні. У результаті Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод була підписана 04 листопада 1950 року в замку Барберіні в ході сесії Комітету Міністрів у Римі. Лише Греція і Швеція підписали Конвенцію пізніше – 28 листопада того ж року в Парижі» [32].

Пізніше при розгляді питання права власності органами Ради Європи за основу проекту відповідної статті було взято варіант, раніше запропонований П.-Г. Тайтгеном. Дебати розгорнулися навколо повноважень держави обмежувати право власності. Уряд Великобританії зробив пропозицію врегулювати їх таким чином: «Кожна фізична чи юридична особа має право на мирне користування своїм майном. Однак це положення не вважається яким-небудь чином порушенням права держави забезпечувати дотримання таких законів, які вона вважає необхідними для обслуговування цілей правосуддя, або для забезпечення виплат грошових коштів, що підлягають сплаті у вигляді податків чи іншим чином, або забезпечити набуття чи використання майна згідно спільних інтересів». Уряд Бельгії, зберігши перше речення без змін, запропонував таку редакцію подальших положень статті: «Ніхто не повинен бути позбавлений свого майна, крім як в суспільних інтересах, в таких випадках і за такою процедурою, яка може бути встановлена законом і підлягає справедливій компенсації, що має бути встановлена заздалегідь. Штраф за повну конфіскацію майна не допускається. Запропоновані заходи не повинні, однак, яким-небудь чином порушувати право держави приймати законодавство для контролю за використанням майна згідно спільних інтересів чи стягувати податки або інші внески» [159].

Однак в результаті обговорень цих та інших пропозицій в різних органах Ради Європи врешті-решт з 20 березня 1952 р. було відкрито до підписання Протокол до ЄКПЛ, в якому була закріплена ст. 1, що передбачала гарантії права власності в тому вигляді, в якому вони існують нині. Як відмітив Ф. МакКарті, «посилання на «свавільне позбавлення» було змінено, оскільки воно вважалася надто неточним в юридичному тексті. Ніякого прямого права

на компенсацію не було включено, хоча вважалося, що це було адекватно охоплено посиланням на принципи міжнародного права» [158].

У свою чергу В. І. Манукян розглядає ст. 1 Першого протоколу як таку, що надає державі широке коло повноважень в сфері обмеження права власності. Зокрема, він зазначив, що «частина друга цієї норми показує, що Страсбург залишив на розгляд держави багато питань, пов'язаних з реалізацією цього права, і держава, тим самим, може активно втручатися в право власності для досягнення своїх соціальних та економічних цілей» [34, с. 431].

Цей протокол, який став Першим протоколом до ЄКПЛ, набув чинності 18 травня 1954 р., коли до нього приєдналися 10 держав – членів Ради Європи: Велика Британія, Данія, Ірландія, Ісландія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Саар (з 1957 р. частина ФРН), Туреччина, Швеція. У 1955 році до нього приєдналися Бельгія та Італія, у 1957 р. – Німеччина, у 1958 р. – Австрія, у 1962 р. – Кіпр, у 1967 р. – Мальта, у 1974 р. – Франція та Греція, у 1978 р. – Португалія, у 1989 р. – Сан-Марино, у 1990 році – Іспанія..

Після 1991 року, з розпадом СРСР, кількість держав-учасниць і Конвенції, і Протоколу зросла разом із збільшенням членства в Раді Європи, що відбулося за рахунок колишніх радянських республік та держав, що входили до соціалістичного табору. Нині Перший протокол до ЄКПЛ нараховує 45 держав-учасниць й тільки 2 держави – члени Ради Європи підписали, але не ратифікували його – це Монако та Швейцарія [153].

Україна підписала Перший протокол до Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод 19 грудня 1996 р., ратифікувала його Законом України від 17 липня 1997 р., й з 11 вересня 1997 р. він набув для неї чинність [58].

Враховуючи вищесказане, слід відзначити, що історія розробки та закріплення права власності в рамках Ради Європи характеризується тривалими дискусіями щодо його місця серед інших прав людини. Поставали питання стосовно не тільки належного формулювання положення про захист права власності, але і його віднесення до Конвенції 1950 року.

У результаті обговорень все ж таки гарантії захисту права власності були включені до Протоколу № 1, а не до тексту самої Конвенції. Як наслідок, з 1952 року було відкрито до підписання Перший протокол до ЄКПЛ, в якому була закріплена стаття 1, що передбачала захист права власності в тому вигляді, в якому вони існують нині.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи наведене вище, можемо стверджувати, що власність завжди посідала особливе місце у суспільному житті та є однією із найдавніших категорій юриспруденції. Історія розвитку інституту права власності формувалась під впливом правових шкіл, поглядів вчених та різноманітних подій.

Право власності як природне право людини набуло значного поширення у філософії епохи просвітництва. Власність розглядалася як природне право, яке належить кожній людині від народження і є невідчужуваним. З'явилась думка про те, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи, в тому числі власності без законної процедури, а приватну власність не можна відбирати без справедливої винагороди.

З початку XIX століття проблематика власності перестала мати суто філософське підґрунття, а створила наукову дискусію вже і в правовій науці.

«Доктрина Кальво» та «доктрина мінімального стандарту» здійснила вагомий вплив на формування концепції захисту власності у міжнародному праві. Варто відзначити, що вже у XX столітті захист приватної власності поступово починає регулюватися міжнародно-правовими документами. Протягом даного століття здійснюється розробка ряду проектів конвенцій та кодексів.

Що стосується історії розвитку та закріплення категорії «права власності» в рамках Ради Європи, то даний період характеризується тривалими дискусіями щодо визначення місця права власності серед інших прав людини. У результаті

обговорень все ж таки гарантії захисту права власності були включені до Протоколу № 1, а не до тексту самої Конвенції. Як наслідок, з 1952 року було відкрито до підписання Перший протокол до ЄКПЛ, в якому була закріплена стаття 1, в тому вигляді, в якому вона існує нині.

Отже, як бачимо, на ґрунті різноманітних поглядів правових шкіл, впродовж свого історичного розвитку категорія «права власності» удосконалювалася, що поступово призвело до розуміння права власності в тому вигляді, в якому воно існує на сучасному етапі.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

2.1. Поняття та сутність захисту права власності за Протоколом 1 до Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року

Інститут права власності є центральним правовим інститутом більшості держав. Важливим є забезпечення надійного та ефективного судового захисту права власності. Європейський суд з прав людини є одним із таких ефективних способів захисту прав людини, в тому числі і права власності, на міжнародному рівні.

Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини, якою керується Суд у своїй діяльності, була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятьма європейськими державами [25]. Відтоді вона стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів та потреб, відправною точкою на шляху європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей. Європейська Конвенція закріплює широкий перелік гарантій, повноцінна реалізація яких має принципове значення для ефективного ведення господарської діяльності. Звернення пов'язані з захистом власності можуть бути подані як правило у випадках, коли порушення витікає з правовідносин між державою та юридичною чи фізичною особою [139, с.354].

Відповідно до ст. 53 Конвенції, загально визнано, що механізм захисту, передбачений Конвенцією, є субсидіарним до механізму, який зобов'язана забезпечити держава-учасниця Конвенції на національному рівні, оскільки ніщо в Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи нівелює будь-які

права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є [25]. Колишній голова ЄСПЛ Г. Петцольд зазначав, що субсидіарність є основним принципом захисту прав. Вона визнає першочергову компетенцію і обов'язок держави ефективно захищати своїми внутрішніми правовими засобами права і свободи людини, які передбачені у Конвенції [157, с. 59]. І в практиці ЄСПЛ також неодноразово зауважувалось, що Конвенція не є застиглим правовим актом, вона відкрита для тлумачення з огляду на потреби сьогодення. Предмет і мета Конвенції як правового акта, що забезпечує захист прав людини, вимагає, щоб її норми трактувались і застосовувались таким чином, щоб зробити її гарантії ефективними і реальними [145, с. 90-91]. Більше того, у сучасній науці такий підхід дістав назву «еволютивне тлумачення» [21, с. 14].

Європейська конвенція 1950 року, разом з протоколами, які є її складовою, є міжнародним договором, що закріплює перелік найбільш важливих для людини прав та свобод. Як відмічається в юридичній літературі, «Європейська конвенція про права людини – найстаріший міжнародний договір, призначення якого полягає в тому, щоб гарантувати права людини. Тому наданий нею інструментарій захисту є найбільш розвиненим» [6, с. 29].

Таким чином, місія системи, створеної Конвенцією, полягає у визначенні питань державної політики в загальних інтересах, що підвищує стандарти захисту прав людини та розширює судову практику в сфері прав людини у всьому суспільстві держав-членів Конвенції [84, п. 89].

Стаття 1 «Захист власності» Протоколу 1 до ЄКПЛ сформульована наступним чином: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до

загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [60].

Отже, зі ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ впливає те, що кожному гарантується право на повагу свого майна, а також встановлюються гарантії прав приватних осіб у випадку втручання держави в їхні права.

На відміну від традиційного розуміння інституту права власності, характерного для України, як і в цілому для держав континентальної системи права, ЄСПЛ тлумачить поняття «майно» (possessions) набагато ширше й у контексті ст. 1 Першого протоколу під «майном» розуміє не тільки «наявне майно» (existing possessions), але й цілу низку інтересів економічного характеру (активи (assets)) [146].

Для більш ґрунтовного розуміння захисту, передбаченого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, необхідно проаналізувати практику Суду стосовно даного питання. Так, у справі «Кечко проти України» зазначається, що «поняття «власності», яке міститься в першій частині ст. 1 Протоколу № 1, має автономне значення, яке не обмежене власністю на фізичні речі і не залежить від формальної класифікації в національному законодавстві». У даній справі також уточнювалося, що «деякі інші права та інтереси, наприклад, борги, що становлять майно, можуть також розглядатись як «майнові права», і, таким чином, як «власність» [83].

У рішенні «Іатрідіс проти Греції» Страсбурзький Суд підтверджує свою позицію стосовно концепції «майна» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Так, «майно» має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися «правом власності», а відтак і «майном» [80, п. 54].

З позиції ЄСПЛ інститут захисту права власності повинен поширюватися на всі оборотоздатні об'єкти, яким притаманні ознаки економічної цінності незалежно від їхньої матеріальної або нематеріальної природи [142, с.50]. У зв'язку з цим, винятком із поняття «майно» в контексті ст. 1 Протоколу 1 до

ЄКПЛ можуть бути лише ті об'єкти, які в силу прямої заборони, встановленої національним або міжнародним правом, вилучені із економічного обігу або ті об'єкти, які не можуть належати на праві власності приватним особам, хоча фактично вони будуть мати економічну цінність (наприклад, деякі види зброї, радіоактивні матеріали). Таке обмеження права власності приватних осіб виправдано міркуваннями суспільного інтересу, тому держава має в цьому аспекті певну свободу розсуду при визначенні того, що може бути об'єктом права приватної власності, а що ні [149, с. 53].

Аналізуючи питання обсягу об'єктів категорії «права власності» в розумінні ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ варто підкреслити, що Суд тлумачить «власність» та «право власності» автономно від прийнятих поглядів на ці поняття в національному праві держав, а отже коло об'єктів права власності може бути іншим, ніж їх коло, визначене цивільним правом певної держави. Взагалі, «автономність тлумачення» є одним з основних принципів тлумачення положень Конвенції Європейським судом з прав людини. Причини вироблення Судом даного принципу полягають в тому, що «ЄСПЛ нерідко доводиться мати справу з великою кількістю правових понять, що не мають єдиного визначення в різних європейських країнах. Це практично унеможлиблює тлумачення деяких термінів Конвенції відповідно до їхнього буквального значення. За цих умов Суд пішов шляхом пошуку «спільного знаменника» у розумінні відповідних понять» [148, с.533-534].

З практичної точки зору важливим є розуміння конкретних аспектів концепції «права власності» в контексті Конвенції та практики Суду. Так, аналізуючи рішення ЄСПЛ, в яких було визнано порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції можна зустріти такі типи майна як: нерухомість або земельні ділянки, рухоме майно, майнові права, акції компанії, а також інтелектуальна власність, в тому числі патенти, «гудвіл» та товарні знаки [139, с.354].

Як зокрема зазначалось на конференції «Право власності: європейський досвід та українські реалії», що відбулася на базі Верховного Суду 23 жовтня

2015 р. [51], на підставі аналізу практики ЄСПЛ, доходить висновку, що під поняття «власність» за відповідних умов підпадають: існуюче майно або кошти, у тому числі позови, які позивач може обґрунтовувати принаймні «виправданими очікуваннями» щодо отримання можливості ефективного використання права власності [99, п.21]; акції товариств [93, п. 90–92]; право на здійснення підприємницької діяльності [95, п. 64]; «добре ім'я», створення власною працею клієнтури [73, п. 41]; ліцензії на ведення бізнесу складає власність, а її скасування є втручанням у право, гарантоване статтею 1 Протоколу № 1 [119, п. 62-63].

У практиці Європейського суду з прав людини мають місце справи, в яких заявники скаржилися на знищення їх будинків у контексті збройних конфліктів, тобто справи, які підпадали під захист статті 1 Першого протоколу. Відтак, у справі «Керімова проти Росії» Суд задовольнив позов про право власності на підставі витягів з житлового кадастру, виданих міською адміністрацією після оскаржуваного нападу [82, п. 293]. Проте якщо заявник не надав доказів свого права власності на майно або документів на підтвердження свого місця проживання, тоді його скарги про те, що його майно було знищено неодмінно будуть відхилені, оскільки Суд не може бути переконаний в тому, що він має достатні докази для того, щоб визнати, що власність, про яку йде мова існувала, а також те, що вона знаходилася у «володінні» заявника [124, п. 183].

Вивчаючи гарантії захисту права власності видається доцільним також проаналізувати проблемні питання їх реалізації у зв'язку із формуванням на Сході України незаконних територіальних формувань ДНР та ЛНР та анексією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим (далі – АРК). Адже дані порушення поряд із проблемами національної єдності та територіальної цілісності викликають питання щодо механізмів захисту права власності Українського народу, держави, фізичних та юридичних осіб на об'єкти, що перебувають в межах цих територій.

Українські фахівці неодноразово підкреслювали масові порушення прав людини, зокрема права власності на території АРК після її спроби анексії РФ, що в багатьох випадках призводило до націоналізації майна. «Після окупації Кримського півострова Росією масовими, системними і грубими стали порушення права власності. З моменту початку окупації вони взяли під свій контроль підприємства, банки, готелі, пекарні, склади Ялтинської кіностудії. В цілому постраждало не менше ніж 5000 осіб, загальна вартість власності оцінюється приблизно в 1 млрд дол. США» [20, с. 329].

Як зауважував Я. М. Романюк, «наразі Україна постала перед новими викликами й загрозами. З 20 лютого 2014 р. внаслідок збройної агресії Російської Федерації українська територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя тимчасово окуповані. Так само з 2014 року перед нами стоїть інший загрозливий виклик, тому на Сході України триває антитерористична операція з метою подолання терористичної загрози, протистояння агресії сусідньої держави – Росії – та збереження територіальної цілісності України. На жаль, сотні тисяч українців стали вимушеними переселенцями, полишили власні домівки, втратили своє майно. Велика кількість суб'єктів господарювання АРК, промислових районів Луганщини та Донеччини припинили господарську діяльність, утратили активи у вигляді майна, а також налагоджені підприємницькі зв'язки. Усі ці події, безумовно, негативно позначилися на відносинах у сфері власності. Тому рано чи пізно, можна спрогнозувати, що ми одержимо велику кількість судових справ, ініційованих суб'єктами, які втратили свою власність у зоні АТО, на лінії розмежування, унаслідок проведення АТО чи під час тимчасової окупації АРК. Слід констатувати, що цей процес уже розпочався, але наскільки масштабним він буде, спрогнозувати неможливо» [137].

Відповідно до законодавства України територія АРК та м. Севастополь, а також окремі райони Донецької та Луганської областей визнаються окупованою територією України. На цих територіях має застосовуватися українське законодавство, яке встановлює правовий режим власності та

гарантує його дотримання. Саме такий підхід, на нашу думку, слід застосовувати щодо власності та користування майном на території АРК. «Адже, фізичні та юридичні особи мають «на руках» правостановлюючі документи, видані українськими органами державної влади. Право, яке підлягає реєстрації, зокрема, на землю та нерухомість, зареєстроване в загальноукраїнському Державному реєстрі прав, а отже, охороняти та гарантувати дотримання цих прав повинні українські органи державної влади та українські суди» [8].

Зважаючи на ситуацію, що склалася в АРК, Україна розробила особливе правове регулювання відносин, у тому числі й відносин власності, у таких умовах, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. [54], Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» від 12 серпня 2014 р. [59], Закон України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. [56].

Якщо говорити про судову практику вирішення спорів, пов'язаних із правом власності на тимчасово окупованій території України, то, на підставі аналізу узагальнення практики застосування судами Луганської області законодавства, що регулює захист права власності на тимчасово окупованій території України за 2014–2015 роки [147], найбільш поширеними категоріями справ з приводу захисту права власності були: визнання права власності за набувальною давністю; визнання права власності за договорами купівлі-продажу; визнання права власності в порядку спадкування за законом і за заповітом.

Як відмічають представники судової влади, «для справ досліджуваної категорії характерні: наявність майна на тимчасово окупованій території України, на території проведення АТО; неможливість для позивача здійснити своє суб'єктивне право, оскільки його право на розпорядження чи

користування цим майном обмежене; розгляд справи судом з урахуванням вимог до суб'єктів правовідносин, підвідомчості та підсудності справ судам» [17, с. 132].

Безумовно, що відповідь на окреслені питання мають дати міжнародні судові установи, зокрема ЄСПЛ на основі ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ. «Україна, не перша держава, яка переживає подібні виклики. Нам може стати в нагоді досвід і практика країн Європи, які вже мали проблеми, подібні до тих, що наразі постали перед нашою державою, а тому знають шляхи вирішення цих проблем. Досвід протистояння збройній агресії та сепаратизму, діяльності в умовах утворення та функціонування так званих самопроголошених «республік», не визнаних міжнародною спільнотою, мають багато інших держав, наприклад Хорватія, Сербія, Боснія і Герцеговина, Кіпр, Туреччина, а також найближчі до нас держави колишнього пострадянського простору – Грузія, Молдова, Азербайджан та Вірменія. Тому на сьогодні вже існує практика Європейського суду з прав людини щодо цих держав, яку ми можемо проаналізувати» [137].

Досліджуючи практику Європейського суду з прав людини, можемо виокремити ще одну категорію справ, які підпадають під статті 1 Першого протоколу до Конвенції 1950 року, а саме питання, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності.

Так, в рішенні «Anheuser-Busch Inc. проти Португалії» Суд зазначає, що стаття 1 Протоколу № 1 застосовується до інтелектуальної власності як такої [104, п. 72]. У справі «Балан проти Молдови» було вказано, що стаття 1 Першого протоколу застосовується до сфери захисту прав і на інтелектуальну власність. Також у даній справі Суд визнав несанкціоноване використання праць заявника порушенням авторського права та присудив компенсацію матеріальної та моральної шкоди [66, п.32-34].

Для належного розуміння позиції ЄСПЛ щодо захисту права інтелектуальної власності, слід проаналізувати практику Суду з цього питання. Починаючи з 90-х років ХХ століття практика Європейського суду послідовно

визначила, що авторські права та права промислової власності належать до сфери дії ст. 1 Першого протоколу. Зокрема, у рішенні «Smith Kline проти Нідерландів» було сформульовано правову позицію, відповідно до якої на патенти поширюється поняття «майно» за визначенням ст. 1 Першого протоколу. Пояснювалося це тим, що в законодавстві володілець патенту називається власником і що патенти вважаються власністю, яка може бути передана чи переуступлена іншій особі [128].

Наступний крок розвитку практики ЄСПЛ в контексті права інтелектуальної власності було зроблено в 2005–2007 роках, коли було прийнято ряд рішень про те, що патенти, товарні знаки, авторські права й інші економічні інтереси, пов'язані з результатами інтелектуальної діяльності, захищаються ст. 1 Першого протоколу правом власності. Зокрема, в справі «Мельничук проти України» було порушено питання захисту інтелектуальної власності. А саме справа стосувалася порушення авторського права заявника. У рішенні Суд зазначив, що захист прав інтелектуальної власності, включаючи захист авторських прав, належить до сфери застосування статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції [88, п. 3].

У рішенні «Белане Надь проти Угорщини» підтверджується позиція Європейського суду з прав людини щодо автономності поняття "володіння" в розумінні статті 1 Протоколу № 1. Зокрема, Суд зазначає, що "володіння" не обмежується власністю на матеріальні блага і не залежить від формальної класифікації у внутрішньому законодавстві [68, п. 73].

Суд повторює, що захист прав інтелектуальної власності, включаючи захист авторських прав, підпадає під дію статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Так, в рішенні «SIA AKKA/LAA проти Латвії» зазначено, що захист музичних творів і економічних інтересів, які впливають з них, підпадають під сферу прав, що захищаються статтею 1 Першого протоколу [126, п. 41].

Сказане дає можливість спрогнозувати, що ЄСПЛ буде розглядати й інші види інтелектуальної власності, такі як нові сорти рослин, топографії інтегральних мікросхем, права виконавців, комерційні таємниці тощо як

«володіння», захищене ст. 1 Першого протоколу. Крім того, стаття 1 першого протоколу швидше за все поширюватиме свій захист на похідні суб'єкти права інтелектуальної власності, зокрема й ті, що отримали таке право на підставі обов'язкової (примусової) ліцензії, за умови виплати винагороди правоволодільцю [156].

Отже, це свідчить про можливість Європейського суду з прав людини розглядати широке коло спорів про інтелектуальну власність у межах права власності.

Разом з тим, в практиці ЄСПЛ є певна категорія справ, яка не підпадає під захист ст. 1 Першого протоколу та виключає її застосування. Так, «не може вважатися власністю (майном): сподівання на визнання існування «старого» права власності, яке давно було неможливо використовувати ефективно, а також умовна вимога, яка втрачає силу внаслідок її недотримання [99].

Окрім цього, відповідно до практики Суду, ст. 1 Першого протоколу до Конвенції не застосовується до права набути власність, що може виникнути в майбутньому (наприклад, право успадкування). Про це, зокрема, йдеться в рішенні по справі «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 р., в якій розглядалося питання передбаченого законодавством Бельгії позбавлення дітей, які народилися поза шлюбом права спадкування майна своїх біологічних батьків (в даному випадку – матері). ЄСПЛ, вивчаючи це питання, оцінював у тому числі і можливість порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, у зв'язку з чим ним було зазначено, що «Суд виключає статтю 1 Першого протоколу № 1, оскільки Суд разом з Комісією та Урядом вважає, що дана стаття лише констатує право будь-якої особи на безперешкодне розпорядження «своїм» майном, а отже, ця норма може бути застосована тільки до існуючого майна конкретної особи і не гарантує право на придбання майна шляхом спадкування за законом і прижиттєвого розпорядження» [87].

Аналізуючи практику Європейського Суду з прав людини, можемо дійти висновку, що в практиці Суду закладено доволі широку концепцію права власності, яка не обмежується матеріальними речами. До власності ЄСПЛ

відносить такі матеріальні та нематеріальні активи: земельні ділянки, рухоме майно, акції товариств, право на здійснення підприємницької діяльності, право інтелектуальної власності, найменування, репутацію тощо. Також у практиці Європейського суду з прав людини мають місце справи, в яких заявники скаржилися на знищення їх майна під час збройних конфліктів, тобто справи, які підпадали під захист статті 1 Першого протоколу.

Таким чином, поняття власності (майна), закріплене у Конвенції є значно ширшим ніж аналогічне поняття зафіксоване в більшості національних правових систем, оскільки захист права власності поширюється на всі оборотоздатні об'єкти, яким належать ознаки економічної цінності, незалежно від матеріального чи нематеріального характеру.

Разом з тим, є певна категорія справ, яка не підпадає під захист ст. 1 Першого протоколу та виключає її застосування. Так, «не може вважатися власністю (майном): сподівання на визнання існування «старого» права власності, яке давно було неможливо використовувати ефективно; стаття 1 не застосовується до права набути власність, що може виникнути в майбутньому (наприклад, право успадкування).

Як бачимо, Страсбурзький Суд ставиться до Європейської Конвенції як до «живого організму», який постійно розвивається. Відповідно підходи ЄСПЛ до розуміння окремих положень Конвенції та Протоколів до неї, у тому числі і положень щодо права власності, зазнали суттєвої «трансформації».

У зв'язку з цим, виникає необхідність в проведенні аналізу новітніх підходів Європейського суду з прав людини щодо змісту та юридичної природи права власності, з метою запобігання порушень в майбутньому.

2.2. Критерії прийнятності розгляду скарг до Європейського Суду з прав людини в сфері захисту права власності

Захист права власності, як і будь-якого іншого права, повинен здійснюватися з врахуванням певних вимог щодо написання скарг до

Європейського суду з прав людини. Застосування критеріїв прийнятності розгляду скарг надає можливість для запуску механізму захисту Конвенції.

Для більш ґрунтовного розуміння питання порядку розгляду скарг Судом за статтею 1 Першим протоколом до ЄКПЛ, доцільно спочатку визначити коло суб'єктів, які підпадають під сферу дії цієї статті; проаналізувати так звані «три принципи», які містить стаття 1 Протоколу №1; а також з'ясувати питання дотримання державою «справедливого балансу» при втручанні у право на мирне володіння майном; дослідити позиції Суду стосовно розуміння ним таких понять як «законні сподівання» заявника та непосильний тягар, покладений на заявника.

Дослідження питання порядку розгляду скарг Судом за Протоколом 1 до ЄКПЛ, необхідно почати з визначення кола суб'єктів, які підпадають під сферу дії ст. 1 Протоколу 1.

Право на звернення до ЄСПЛ зі скаргою про порушення прав закріплене в ст. 34 Конвенції 1950 року : «Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права» [25].

Відтак, стаття 34, що гарантує право на подання індивідуальної заяви, надає особам реальне право звернення до суду на міжнародному рівні, вона є однією з основоположних гарантій дієвості системи органів Конвенції – «ключовою частиною механізму» захисту прав людини [118, п. 100].

Кожен може послатися на порушення Конвенції з боку відповідної держави Сторони Конвенції, якщо це порушення мало місце у межах юрисдикції цієї держави, згідно зі статтею 1 Конвенції [134, п. 53].

Юридична особа, що посилається на порушення однією з Високих Договірних Сторін, що підписали Конвенцію, її прав, закріплених у Конвенції чи в її Протоколах, може подавати заяву до Суду лише якщо йдеться про «неурядову організацію» у значенні статті 34 Конвенції. Мають вважатися

«урядовими організаціями», на відміну від «неурядових організацій» у значенні статті 34, не лише центральні державні органи, а й децентралізовані органи влади, які здійснюють «владні повноваження», незалежно від ступеня їхньої автономності від зазначених органів; це стосується також територіальних громад [91, п. 26].

Слід відмітити, що, згідно ст. 34 ЄКПЛ, позиція заявника повинна бути пов'язана з поняттям «жертва», або з поняттям «потерпілий».

Відтак, терміном «потерпілий» у статті 34 Конвенції позначається особа або особи, що є прямо чи непрямо потерпілими від оскаржуваного порушення. Таким чином, стаття 34 стосується не лише особи або осіб, що прямо потерпіли від оскаржуваного правопорушення, а й також будь-якого непрямо потерпілого, якому це порушення могло завдати збитків або який має серйозний особистий інтерес щодо його припинення [133, п. 47]. Поняття «потерпілий» тлумачиться автономно і незалежно національних норм, таких, що стосуються зацікавленості або здатності до подання позову [112, п. 35]. Для того, щоб мати право подати заяву на підставі статті 34, заявник повинен довести, що він «прямо потерпів» через оскаржуваний захід [130, п. 104].

Якщо потерпілий від якогось стверджуваного порушення помер до подання заяви, особа, яка має законні інтереси у справі, будучи родичем померлого, може подати заяву, посилаючись на шкоду, пов'язану зі смертю або із зникненням [74, п. 112].

Разом з цим, ЄСПЛ встановлено, що при отриманні особою належної компенсації вона не може вважати себе жертвою. Наприклад, у справі «Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України» було зауважено, що «Суд зазначає, що ця скарга заявника була ефективно виправлена на національному рівні, а заявнику було присуджено еквівалент приблизно 926 113 євро в якості компенсації матеріальної та моральної шкоди та судові витрати. Ця призначена сума не може вважатися нерозумною. Таким чином, заявник не може більше вважати себе жертвою в розумінні статті 34 Конвенції» [96].

Також слід відзначити, що вагому роль в проведенні Судом аналізу оскаржених обставин займають три правила, або так звані «три принципи», які містить стаття 1 Першого протоколу. Страсбурзький Суд визначає наявність або відсутність порушень ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ в справі, беручи до уваги дані три правила.

Зокрема, як відмічено в рішенні по справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» «ця стаття містить три окремі норми. Перша норма, яка має загальний характер, проголошує принцип мирного володіння майном; друга норма стосується випадків позбавлення майна і підпорядковує його певним умовам – вона міститься в другому реченні частини першої. Третя норма визнає, що держави мають право, зокрема, контролювати використання майна, відповідно до загальних інтересів, шляхом запровадження законів, які вони вважають необхідними для забезпечення такої мети; ця норма міститься в частині другій. Перед тим як з'ясувати, чи було дотримано першу норму, Суд повинен встановити застосовність у цій справі решти двох норм» [94, п. 61].

Ці три правила не є «окремими» в тому значенні, що вони не пов'язані між собою: друге і третє правила стосуються окремих випадків втручання в право на мирне володіння майном і тому вони повинні тлумачитися у світлі загального принципу, викладеного в першому правилі [104, п. 62].

На трьох правилах також наголошено в рішенні по справі «Звезжинський проти Польщі», де, зокрема, відмічено: «позбавлення майна, у значенні цього речення, може бути виправданим, лише якщо воно відбувається в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом. Крім того, будь-яке втручання у право власності має відповідати критерію пропорційності. Під час втручання необхідно дотримуватися «справедливої рівноваги» між загальними інтересами суспільства і вимогами захисту основних прав людини» [79, п. 71]. Втручання повинне виконувати певні критерії: воно повинне відповідати принципу законності і переслідувати законну мету за допомогою засобів, які є достатньо пропорційними меті, яку намагаються реалізувати [67, п. 108-114].

У переважній більшості справ, якщо ЄСПЛ встановив, що втручання не підпорядковувалося умовам, передбаченим законодавством або не переслідувало цілі в інтересах суспільства, він виявляє порушення Конвенції лише на цій підставі і не вважає за необхідне розпочинати аналіз пропорційності оскаржених заходів [127, п. 25-26].

Після того, як Суд переконається в тому, що існує втручання в права заявника, у кожній окремій справі він розглядає, до якої категорії належить оскаржене втручання. Якщо право власності заявника було скасоване згідно з положеннями національного законодавства, він розглядає справу згідно з другим реченням першого пункту, тобто як позбавлення «власності». Позбавлення «власності» охоплює цілий ряд ситуацій незалежно від того як це кваліфікується відповідно до національного законодавства, коли було скасовано саму сутність індивідуального права. Заходи, які є менш агресивними, ніж експропріація, можуть бути визнані Європейським судом як «контроль за користуванням майном». У певних справах необхідно встановлювати тонку межу між заходами, які кваліфікуються як контроль за користуванням майном, та заходами, які становлять позбавлення власності. Те ж саме стосується і розмежування контролю за користуванням майном та заходів, які розглядаються Судом відповідно до першого загального принципу мирного користування власним майном. Взагалі, що менш нав'язливим є захід, то більш він підлягає аналізу відповідно до першого загального принципу, ніж відповідно критерію контролю за користуванням майном. [50, п. 67-68].

У деяких справах складніше кваліфікувати захід або ряд заходів як позбавлення власності або контроль над використанням власності, по суті тому, що його неможливо легко уподібнити до заходів, визначених у існуючому прецедентному праві, або тому, що ряд заходів складається з неспівставних рішень, які належать до різних галузей національного законодавства. У таких справах Суд, ймовірно, буде аналізувати обставини справи відповідно до загального принципу першого речення статті 1 Першого протоколу. Він застосовується, зокрема, до ситуацій, коли не лише одне рішення, а й

поєднання різних заходів / рішень вплинуло на власність заявника [50, п. 70]. Ця складність у кваліфікації заходів до категорії контролю за користуванням майном або категорії, яка підпадає під загальний принцип, також відображається в тому, що в деяких справах ЄСПЛ точно не зазначає, яка частина статті 1 Протоколу № 1 застосовується у справі [122, п. 46] або прямо залишає це питання відкритим [85, п. 43].

Слід відзначити, що юрисдикція Суду щодо перевірки того, чи було національне законодавство правильно розтлумачене та застосоване, є обмеженою, і його функція полягає не в тому щоб замінити національні суди. Навпаки, його роль полягає у забезпеченні того, щоб рішення цих судів не були свавільними або явно необґрунтованими [104, п. 83].

Держава може бути притягнута до відповідальності за збитки, викликані такими рішеннями, лише якщо рішення суду не відповідають національному законодавству або якщо вони є неправильними внаслідок свавілля або явної необґрунтованості, що суперечить статті 1 Протоколу № 1, або якщо особа була свавільно та несправедливо позбавлена власності на користь іншої особи [75, п. 44].

Якщо права заявника були скасовані в силу закону, скарги заявника будуть розглядатись відповідно до другого правила, а саме позбавлення власності [50, п. 77]. У справі «The Holy Monasteries проти Греції» Суд постановив, що наслідком застосування положення закону, яке автоматично надає державі право використання і володіння зазначеним майном, є передача державі усієї повноти права власності на таку землю і складає позбавлення «майна» [131, п. 60-61].

Позбавлення «майна» може виникнути також у ситуаціях, коли не було офіційного рішення, яке скасовує права особи, але вплив набору різних заходів, які застосовували державні органи влади, на «майно» заявника є настільки значним, щоб робить їх подібними до експропріації. Оскільки призначенням Конвенції є гарантування «практичних та ефективних прав», Суд повинен

встановити, чи відбулося у цій ситуації фактичної експропріації (серед інших авторитетних джерел [94, п. 63]).

Наприклад, у справі, в якій військово-морські сили заволоділи земельною ділянкою заявників, створили там військово-морську базу і заявники згодом не могли мати доступу до їх власності або продавати, заповідати, закладати або дарувати її, здатність розпоряджатися земельною ділянкою разом з безуспішними спробами виправити ситуацію викликали досить серйозні фактичні наслідки для заявників для того, щоб ЄСПЛ дійшов висновку, що вона була експропрійована навіть за відсутності будь-якого офіційного рішення про експропріацію [122, п. 44-46].

Заходи, класифіковані Страсбурзьким Судом відповідно до третього правила як контроль за користуванням охоплюють ряд ситуацій, в тому числі, наприклад, наступне: скасування або зміна умов ліцензій, які впливають на здійснення господарської діяльності [132, п. 55]; втрата певних виключних прав на землю [108, п. 74]; відмова в офіційній реєстрації автомобіля [101, п. 32].

Варто відмітити, що вилучення та конфіскація розглядаються Судом як контроль за користуванням майном відповідно до пункту другого статті 1 Протоколу № 1 незважаючи на очевидний факт, що такі заходи тягнуть за собою позбавлення «майна» [103, п. 51].

Що стосується першого правила статті 1, то слід зазначити, що воно має загальний характер. Якщо втручання у права власності не може бути кваліфіковане згідно з другим або третім правилом, застосовується перше правило (так звана універсальна формула) [50, п. 88].

Так, у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» Суд постановив, що дозволи на експропріацію були початковим кроком у процедурі, яка призводить до позбавлення «майна» і розглядав їх відповідно до першого речення першого пункту [94, п. 64-65].

Отже, проаналізувавши «три принципи», які містить стаття 1 Першого протоколу, можемо дійти висновку, що вони відіграють вагомий роль у проведенні Судом аналізу оскаржуваних обставин. При визначенні ЄСПЛ

наявності чи відсутності порушень, він буде застосовувати саме дану структуру – «три правила». Завдяки такому підходу Страсбурзький Суд визначає чи стаття 1 Протоколу № 1 є застосовною. Дана структура охоплює наступні питання: чи було втручання у право заявника на мирне користування його «майном»? Чи можливо кваліфікувати таке втручання як позбавлення власності чи це був контроль за користуванням відповідним майном?

Важливим при дослідженні справи Судом є з'ясування того, чи було дотримано принцип законності.

Принцип законності є першою і найважливішою вимогою статті 1 Протоколу № 1. Друге речення першого пункту передбачає позбавлення «власності» «на умовах, передбачених законом», а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за користуванням майном шляхом впровадження «законів». Крім того, верховенство права, один з основоположних принципів демократичного суспільства, є притаманним всім статтям Конвенції [80, п. 58]. Будь-яке втручання в права, захищені статтею 1 Протоколу № 1, повинне відповідати вимозі законності [68, п.112]. Тобто, втручання державного органу у право вільно володіти своїм майном може бути виправданим лише тоді, якщо воно відповідає законним публічним (та загальним) інтересам [68, п. 113].

Більш того, принцип законності передбачає, що застосовні положення національного законодавства повинні бути достатньо доступними, точними та передбачуваними у своєму застосуванні [67, п. 109]. У даному випадку слід згадати звіт Венеціанської комісії, в якому наголошується, що правова визначеність вимагає, щоб правові норми були зрозумілими і точними та мали на меті гарантування, що ситуації і правовідносини будуть передбачуваними [161, п. 46].

Разом з тим, той факт, що певні положення, які стосуються реалізації прав, захищених статтею 1 Протоколу № 1, не були опубліковані в офіційних бюлетенях у передбаченій законом формі для оприлюднення законодавчих або нормативно-правових документів, обов'язкових для громадян і юридичних осіб

загалом, не перешкоджає вважати такі положення законом, якщо Суд переконаний в тому, що громадськість була повідомлена про них за допомогою інших засобів [129, п. 57-60].

Принцип законності передбачає також обов'язок держави або іншого державного органу влади виконувати судові накази або рішення проти них [107, п. 56].

Для відповідності загальному правилу, викладеному у першому реченні першого пункту статті 1 Протоколу № 1, втручання у право на мирне володіння «майном», з-поміж, встановленого законом і задля суспільного інтересу, має досягти «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства та умовами захисту основних прав людини. Питання про те, чи було досягнуто справедливого балансу, набуває актуальності лише після того, як буде встановлено, що це втручання відповідає суспільному інтересу та вимогам законності і не є безпідставним [67, п. 107].

Загалом, коли виникає питання про суспільні інтереси, державні органи зобов'язані діяти своєчасно, належним чином і послідовно [89, п. 102]. Суд враховує поведінку сторін у судовому провадженні в цілому, включаючи дії, здійснені державою [67, п. 114]. Нездатність національних органів дотриматися балансу між приватними інтересами, що є предметом розгляду у справі, та суспільними інтересами, також може бути встановлена Судом як допущене порушення державою-відповідачем [119, п. 74].

Так, наприклад, у справі «Зосимов проти України» ЄСПЛ підтверджує свою позицію стосовно того, що «...зберігання майна в якості речових доказів у кримінальному провадженні може бути необхідним в інтересах належного відправлення судочинства, що є легітимною метою в «загальних інтересах» суспільства. При цьому, має існувати розумне пропорційне співвідношення між використаними засобами та метою, яку прагнуть досягти будь-якими заходами, що застосовуються державою, у тому числі тими, що призначені для здійснення контролю за користуванням майном особи. Ця вимога виражена у визначенні

«справедливого балансу» між загальним інтересом суспільства та захистом основних прав конкретної особи».

Суд відзначає, що «... для того, щоб повернути своє майно, заявник мав чекати вирішення кримінального провадження, в рамках якого воно зберігалось, та яке, по суті, залишалось без руху без жодних перспектив прогресу протягом більше чотирьох років на дату подання цієї заяви до ЄСПЛ. Національне законодавство, розтлумачене компетентними судовими органами, не надавало заявнику будь-яких засобів юридичного захисту для оскарження необхідності такого зберігання або на початковому етапі або зі спливом строку давності».

Страсбурзький Суд дійшов висновку, що заявник не міг контролювати втручання та тривале зберігання його майна шляхом звернення до незалежного органу з метою своєчасної оцінки законності та пропорційності й надання йому необхідних процесуальних гарантій [78, п. 76-78].

У черговій справі ЄСПЛ повторює свою позицію з приводу втручання в право власності. Для того, щоб таке втручання було сумісним зі статтею 1 Протоколу № 1, воно повинно бути здійснено «в інтересах суспільства» і «з урахуванням умов, передбачених законом» та загальними принципами міжнародного права. Має бути досягнуто "справедливого балансу" між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основних прав людини. [102, п. 50].

Одним із елементів «справедливого балансу» також є те, чи можна було б досягти тієї ж мети шляхом меншого втручання в права заявника і чи розглянули органи влади можливість застосування цих менш суворих рішень [135, п. 83].

До того ж, навіть тоді, коли Уряд не наводив конкретних причин щодо того, чому даний захід був єдиним відповідним способом досягнення бажаних соціальних та економічних цілей, визначається, чи досліджував Уряд інші засоби їх досягнення або оцінював пропорційність цього заходу. З огляду на

досягнуті цілі, Суд був готовий визнати, що причина вибору міри може бути неявною на початку [77, п. 122].

Разом з тим, у випадках, коли існують правові обмеження на власність, важливим питанням є те, чи мав заявник обґрунтовані підстави знати про ці обмеження на власність, коли йому було заборонено, наприклад, побудувати інший будинок на свої власній території або змінити його використання або втратити «майно» і, зокрема, чи знав він про ці обмеження при купівлі відповідного майна [136, п. 53].

При проведенні аналізу оскаржуваних обставин, Суд бере до уваги чи було здійснено відповідачем належну компенсацію за втручання у власність, тобто чи дотримана вимога «справедливого балансу». Так, в одному зі своїх рішень ЄСПЛ зазначає, що умови компенсації є суттєвими для оцінки справедливого балансу. Зокрема, важливим є визначення того, чи не накладає оскаржуваний захід непропорційного навантаження на заявників [131, п. 71].

Однак, Суд поважатиме рішення законодавчого органу щодо компенсації за експропріацію, якщо воно явно непозбавлено розумного обґрунтування [117, п. 122].

Тим не менш, баланс між загальними інтересами громади та вимогами захисту окремих основних прав, згаданих вище, зазвичай досягається тоді, коли компенсація, виплачена особі, власність якої була прийнята, обґрунтовано пов'язана з його «ринковою» вартістю, як визначено під час експропріації [110, п. 41].

Слід відзначити, що надмірна затримка у виплаті компенсації є порушенням статті 1 Першого протоколу. Так, наприклад, в одному з рішень було встановлено, що затримка на виплату компенсації на сімдесят п'ять років призвела до порушення статті 1 Першого протоколу [86, п. 51].

В іншій справі було виявлено, що органи державної влади, які визначають розмір компенсації, не враховували той факт, що минуло понад двадцять років, і заявник ще не отримав компенсації, [125, п. 43], що призвело також до порушення цієї статті.

При дослідженні практики Страсбурзького Суду у сфері захисту права власності, важливим є викладення позиції стосовно розуміння ним таких понять як «законні сподівання» заявника та «непосильний тягар, покладений на заявника».

Так, в рішенні «Кечко проти України» йдеться мова про «законні сподівання» на отримання коштів за певний період часу, а саме вимога заявника щодо 20 % надбавки до заробітної плати за період з 1 січня до 23 червня 1999 року. У результаті, Суд визнав остаточну відмову органів державної влади у задоволенні вимоги заявника щодо надбавок до заробітної плати за даний період свавільною та незаконною [83, п. 27].

До того ж, «законні сподівання» мають місце і в рішенні «Пономарьов проти України», в якому ЄСПЛ нагадує, що існування заборгованості, підтвержене обов'язковим та таким, що підлягає виконанню, судовим рішенням, надає особі, на чию користь воно було винесене, «законне сподівання» на те, що заборгованість буде їй сплачено. Така заборгованість становить «майно» цієї особи у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Отже, скасування такого судового рішення становить втручання у право на мирне володіння майно [90, п. 43].

Розуміння поняття «непосильний тягар, покладений на заявника» Суд визначив у наступних справах. Так, в рішенні «Полімерконтейнер проти України», мало місце втручання в мирне володіння майном компанії-заявника, яке, як це було підтверджено національними судами в ряді судових справ, було незаконним. Відповідно, мало місце порушення статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд дійшов висновку, що результатом систематичних порушень з боку державних органів, став непосильний тягар, покладений на компанію-заявника [98, п. 39].

Надмірний тягар, який несе заявник, міг бути законним лише у випадку, якщо заявник мав право – у якому йому було відмовлено – на ефективне оскарження [113, п. 49]. У таких випадках ЄСПЛ перевіряє, чи застосована

процедура надала заявникові справедливу можливість захищати свої інтереси [106, п. 63].

У справах, за результатами розгляду яких констатовано порушення статті 1 Першого протоколу, з'ясовується чи з причини дії або бездіяльності держави, особа, яка має відношення до цього, повинна була нести непропорційний та надмірний тягар. Оцінюючи дотримання цієї вимоги, Суд має дослідити у цілому коло різних інтересів із урахуванням того, що Конвенція покликана захищати права, які є «практичними та ефективними». Слід зауважити, що невизначеність – законодавча, адміністративна або така, що впливає з практики і застосовується органами влади – є чинником, який необхідно враховувати при оцінці поведінки держави [71, п. 151].

На основі наведеного вище, слід відзначити, що важливим є розуміння позицій Європейського суду з прав людини у сфері захисту права власності, а саме критерії прийнятності, які застосовує Суд у своїй практиці при розгляді оскаржуваних обставин.

Відтак, для належного розуміння того, яким чином ЄСПЛ здійснює розгляд скарг у сфері захисту права власності, в даному підрозділі було досліджено наступні питання.

Перш за все, визначено коло суб'єктів, які підпадають під сферу дії ст. 1 Першого протоколу. Так, Європейський суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від порушення їхніх прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Проаналізовано «три принципи», які містить стаття 1 Першого протоколу та наведено відповідні справи з практики Суду.

При оцінці наявності чи відсутності порушень, ЄСПЛ також з'ясовує чи було дотримано державою «справедливого балансу» при втручанні у право на мирне володіння майном. Таким чином, вимога щодо «справедливого балансу» є дотриманою, якщо має місце розумне пропорційне співвідношення між використаними засобами та метою, яку прагнуть досягти будь-якими заходами, які застосовуються державою.

При дослідженні практики Страсбурзького Суду у сфері захисту права власності, також викладена позиція Суду стосовно розуміння ним таких понять як принцип законності, «законні сподівання» заявника та «непосильний тягар, покладений на заявника».

Як бачимо, численні фактори можуть бути взяті до уваги під час оцінювання Судом справи. Слід відзначити, що не існує єдиного переліку таких факторів. Вони змінюються, залежно від обставин кожної справи та характеру втручання у право власності.

ЄСПЛ неодноразово зазначає, що особам, які постраждали внаслідок втручання у їх “майно”, повинна бути надана розумна можливість подати свою справу до відповідальних органів з метою ефективно оскаржувати ці заходи, посилаючись, в залежності від обставин, на неправомірність або свавільну й необґрунтову поведінку.

2.3 Взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з іншими статтями Конвенції

Захист права власності не обмежується лише статтею 1 Першого протоколу, але залежно від конкретних обставин справи, може підпадати під сферу дії й інших статей Конвенції. Відтак, постає необхідність у проведенні аналізу практики Європейського суду з прав людини, де виникають питання застосування статті 1 Першого протоколу разом з іншими статтями Конвенції з приводу володіння «майном».

Національні провадження, порушені щодо втручання у право власності, часто застосовують пункт 1 статті 6 Конвенції. Дійсно, право на власність є правом матеріального характеру, тому рішення держави щодо експропріації або регулювання використання приватної власності або іншим чином впливає на матеріальні або інші права власності, вважається предметом права на справедливий судовий розгляд – заявка на патент [97, п. 67].

Розгляд судом справи щодо реєстрації дизайну заявника, що тривав майже 4 роки, порушив статтю 6 ЄКПЛ, оскільки, якби заявка навіть була б зареєстрована, то захист, який вона надала, був би практично марним, оскільки реєстрація дизайну була дійсною лише 5 років з дати заповнення заявки [76, п. 21].

Слід відзначити, що у справах, які стосуються надзвичайно тривалих проваджень, Суд встановив, що їх надмірна тривалість [116, п. 67] або інші заходи, що сприяють затримці також мали безпосередній вплив на права заявників на мирне користування своїм «майном» [115, п. 59].

Коли заявник скаржиться на неможливість виконання остаточного рішення суду про задоволення його вимог, обов'язки держави відповідно до статті 6 і статті 1 Протоколу № 1 вступають у дію. Коли органи влади зобов'язані діяти для виконання судового рішення, і вони не роблять цього, їхня бездіяльність може, за певних обставин, взаємодіяти із відповідальністю держави на підставі статті 6 і статті 1 Протоколу № 1 [100, п. 86].

Також у ряді справ прослідковується взаємозв'язок даної статті з статтею 8, що гарантує право на повагу до приватного та сімейного життя. Така категорія справ зазвичай стосується житла. Втручання у право заявника зайняти його житло може порушити статтю 8. Суд застосовував широкий підхід до тлумачення поняття «житло» [111, п. 46]. Аналогічний підхід може бути застосовано і до приміщень ведення бізнесу та адвокатських бюро [121, п. 29- 33].

У справі «Rousk проти Швеції» судовий продаж будинку заявника з метою забезпечення сплати податків державі та подальше його виселення становило порушення статті 1 Протоколу № 1 та статті 8, оскільки інтереси власника не були належним чином захищені [123, п. 115-127].

Разом із тим, стаття 8 і стаття 1 Протоколу № 1 співвідносяться і підлягають застосуванню у справах, що стосуються знищення житла. У справі Суд звернув увагу на навмисний спосіб знищення будинків заявників відділом

служби безпеки і встановив порушення статей 3, 8 і статті 1 Першого протоколу [92, п. 77].

До того ж, здійснення та захист права на повагу до приватного та сімейного життя також межує з правом інтелектуальної власності, яке підпадає під дію статті 1 Першого протоколу, про що неодноразово наголошував Суд. Так, в одній із справ йдеться мова про законодавчий дозвіл, який надав можливість представникам правоволодільців входити в приміщення заявника, шукати та видаляти примірники, що порушують права інтелектуальної власності, та документи, котрі стосуються таких примірників, що є втручанням у здійснення права на повагу його «приватного життя» та «житла». Проте таке втручання буде пропорційним законній меті захистити авторське право позивачів від несанкціонованого порушення [109, п. 17].

Слід зазначити, що захист права інтелектуальної власності може здійснюватися із застосуванням статті 10 ЄКПЛ «Свобода вираження поглядів». Так, наприклад, використання твору, захищеного авторським правом, може розглядатись як здійснення свободи вираження поглядів, навіть якщо використання вважається порушенням і спрямоване на отримання комерційної вигоди [120, п. 13].

В одному з рішень проти Австрії було визначено що заборона використання торговельної марки в соціальній рекламі є втручанням у свободу вираження поглядів [65].

У справі «Іатрідіс проти Греції» стосовно відмови органів державної влади повернути заявникам їх майно (кінотеатр), Суд встановив, що існує різниця в характері інтересів, захищених статтею 13 Конвенції та статтею 1 Протоколу № 1: перша забезпечує процедурну гарантію, а саме «право на ефективний засіб правового захисту», тоді як процедурна вимога, притаманна останній, є допоміжною для ширшої мети забезпечення поваги до права на мирне володіння майном. Обидва порушення статті 1 Протоколу № 1 та статті 13 були констатовані Судом [80, п. 65].

Ще однією групою справ, в яких прослідковується взаємозв'язок декількох порушених статей є справи, що містять питання дискримінації. Слід наголосити, що заборона дискримінації згідно зі статтею 14 може застосовуватися лише у зв'язку з одним з інших основних прав, захищених Конвенцією. Так, у справі «Маркс проти Бельгії» Суд постановив, що заявник (незаміжня мати) була піддана дискримінації щодо вільного розпорядження своєю власністю порівняно з одруженою матір'ю [87, п. 65].

Отже, у результаті проведеного дослідження, слід відзначити, що захист права власності не обмежується лише статтею 1 Першого протоколу, але може підпадати під сферу дії й інших статей Конвенції.

Зокрема, простежується взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з такими статтями як : ст. 6 («Право на справедливий суд»), ст.8 («Право на повагу до приватного та сімейного життя»), ст. 10 («Свобода вираження поглядів»), ст. 13 («Право на ефективний засіб правового захисту»), а також ст. 14 («Право на ефективний засіб правового захисту»).

Також необхідно звернути увагу на те, що захист прав інтелектуальної власності підпадає не тільки під дію статті 1 Першого протоколу (як майнова цінність), але залежно від справи охоплює особисті немайнові права творця (відповідно до ст. 8 ЄКПЛ), а також свободу літературної, художньої, наукової творчості (згідно зі ст. 10 ЄКПЛ).

Висновки до розділу 2

Підводячи підсумки даного розділу, можемо стверджувати, що практика ЄСПЛ у сфері захисту права власності постійно розвивається та пристосовується до нових викликів сучасності, тим самим зумовлює виникнення нових підходів до розуміння певних правових явищ.

Страсбурзький Суд ставиться до Європейської Конвенції як до «живого організму», що постійно розвивається, то відповідно й підходи ЄСПЛ до розуміння окремих положень Конвенції та Протоколів до неї, у тому числі і положень щодо права власності, зазнали суттєвої «трансформації».

Аналізуючи практику Європейського Суду з прав людини, можна зробити наступні висновки. У практиці Суду закладено доволі широку концепцію права власності. До власності в контексті практики ЄСПЛ відносяться такі матеріальні і нематеріальні активи: земельні ділянки, рухоме майно, акції товариств, право на здійснення підприємницької діяльності, право інтелектуальної власності, найменування, репутацію тощо. Слід відзначити, що категорія «права власності» підпадає під захист статті 1 Першого протоколу до Конвенції, тільки якщо є факт наявності існуючого майна конкретної особи.

Таким чином, захист права власності поширюється на всі оборотоздатні об'єкти, яким притаманні ознаки економічної цінності, незалежно від їхнього матеріального чи нематеріального характеру.

Разом з тим, в практиці Страсбурзького Суду є певна категорія справ, яка не підпадає під захист ст. 1 Першого протоколу та виключає її застосування. Так, «не може вважатися власністю (майном): сподівання на визнання існування «старого» права власності, яке давно було неможливо використовувати ефективно; стаття 1 не застосовується до права набути власність, що може виникнути в майбутньому (наприклад, право успадкування).

Важливим є розуміння позицій Європейського суду з прав людини у сфері захисту права власності, а саме критерії прийнятності, які застосовує Суд у своїй практиці при розгляді оскаржуваних обставин. Відтак, для належного розуміння того, яким чином ЄСПЛ здійснює розгляд скарг у сфері захисту права власності, було досліджено наступні питання.

Перш за все, визначено коло суб'єктів, які підпадають під сферу дії ст. 1 Першого протоколу. Так, Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Проаналізовано так звані «три принципи», які містить стаття 1 Протоколу №1 та наведено відповідні справи з практики Суду.

При оцінці наявності чи відсутності порушень, ЄСПЛ також з'ясовує чи було дотримано державою «справедливого балансу» при втручанні у право на мирне володіння майном. Таким чином, вимога щодо «справедливого балансу» є дотриманою, якщо має місце розумне пропорційне співвідношення між використаними засобами та метою, яку прагнуть досягти будь-якими заходами, які застосовуються державою.

При дослідженні практики Страсбурзького Суду у сфері захисту права власності, також викладена позиція Суду стосовно розуміння ним таких понять як принцип законності, «законні сподівання» заявника та «непосильний тягар, покладений на заявника».

Також у рішеннях ЄСПЛ спостерігається взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з іншими статтями Конвенції. Відтак, захист права власності не обмежується лише статтею 1 Першого протоколу, але може підпадати під сферу дії й інших статей Конвенції. Зокрема, простежується взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з такими статтями як : ст. 6 («Право на справедливий суд»), ст.8 («Право на повагу до приватного та сімейного життя»), ст. 10 («Свобода вираження поглядів»), ст. 13 («Право на ефективний засіб правового захисту»), а також ст. 14 («Право на ефективний засіб правового захисту»).

Отже, як бачимо, значна кількість факторів можуть бути враховані під час оцінювання Судом справи. Слід відзначити, що не існує єдиного переліку таких факторів. Вони змінюються, залежно від обставин кожної справи та характеру втручання у право власності.

У зв'язку з цим, виникає необхідність в проведенні аналізу новітніх підходів Європейського суду з прав людини щодо змісту та юридичної природи права власності, з метою запобігання порушень в майбутньому.

РОЗДІЛ 3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄСПЛ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ У ВНУТРІШНЄ ПРАВО УКРАЇНИ

3.1. Відповідність національного законодавства до практики Європейського суду з прав людини в сфері захисту права власності

Одним із основних принципів демократичної держави є забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Права і свободи становлять абсолютну цінність та є невід'ємні і належать кожному від народження. Забезпечення захисту прав і свобод людини, в тому числі надійний та ефективний судовий захист права власності належить до найважливіших ознак демократичної держави.

Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини, яка була підписана 4 листопада 1950 р. в Римі десятьма європейськими державами, стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, її законних інтересів та потреб, відправною точкою на шляху європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей [46, с. 354].

Європейський суд з прав людини є судовим органом, який безпосередньо уповноважений вирішувати спори, пов'язані з дотриманням норм Європейської конвенції захисту основних прав і свобод людини та Протоколів до неї [43, с. 39].

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав та основоположних свобод 1950 року, Перший протокол та Протоколи № 2, 4, 7 та 11 на підставі Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР, а набули для неї чинність з 11 вересня 1997 р. [58].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України [27].

Даний конституційний принцип знайшов своє відображення і у чинному Законі України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. [57].

Відтак, ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах. У пункті 1 частини першої Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [58].

Таким чином, вищенаведене законодавче визнання обов'язкової юрисдикції Конвенції, зумовлює вивчення практики Страсбурзького Суду, а також врахування позиції Суду при здійсненні судочинства на національному рівні, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ закладені основні положення Конвенції.

Окрім того, стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики Європейського суду як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Європейського суду. При цьому варто зазначити, що йдеться саме про «практику Європейського суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику Європейського суду та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України [53].

Слід відзначити, що «Знання практики Європейського Суду є невід'ємною частиною пізнання права та системи Конвенції про права людини.

І хоча підхід Конвенції до вирішення питань щодо визнання порушення прав людини і, зокрема, права власності і відрізняється від підходу української юриспруденції, все ж так Конвенція та її норми, як норми міжнародного права, що є частиною законодавства України, повинна бути зрозумілою для юристів з метою належного застосування її норм» [35, с. 111].

Перш ніж наводити оцінку тому, наскільки національне законодавство відповідає практиці Страсбурзького Суду, доцільно спочатку розглянути ті кроки, які вже були зроблені державою в напрямку щодо вдосконалення правової політики у галузі прав людини.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 31. 05. 2006 № 784 «Про заходи реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», органом представництва, відповідальним за координацію виконання рішень, а також інформування Комітету міністрів Ради Європи про хід виконання рішень ЄСПЛ, визнано Міністерство юстиції України, а саме Урядовий уповноважений у справах Європейського суду з прав людини та його Секретаріат [55].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено, що орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність ЄКПЛ за результатами чого готує спеціальний висновок. Так, «у період з 01.01.2017 по 31.12.2017 Уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини було здійснено юридичну експертизу на відповідність положенням Конвенції 1417 проектів законів України, постанов Кабінету Міністрів України та 1670 нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади... За результатами вказаної експертизи та з метою попередження й запобігання порушенням Конвенції було надано 103 висновки про невідповідність положенням Конвенції та 54 проектів актів визнано такими, що потребують доопрацювання».

Важливим кроком також є співпраця Уповноваженого та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, завдяки якій було розроблено інформаційні листи щодо вжиття заходів, пов'язаних із порушенням Україною ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з позбавленням заявника права на земельну ділянку без надання будь-якої компенсації або іншого відповідного відшкодування. Вказані листи було опубліковано на офіційному веб-сайті Вищого спеціалізованого суду України, Міністерства юстиції України та надіслано головам апеляційних судів областей та Апеляційного суду м. Києва для подальшого врахування в роботі. Зазначені інформаційні листи є важливим кроком на шляху впровадження належних та ефективних заходів загального характеру з метою виконання рішень ЄСПЛ у справах проти України та спрямовані на покращення національної судової системи [150].

У період з 01.01.2018 по 31.12.2018 Уповноваженим відповідно до Регламенту Кабінету Міністрів України було здійснено юридичну експертизу на відповідність положенням Конвенції 1539 проектів законів України, проектів актів Кабінету Міністрів України та Президента України, а також 1590 нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади. За результатами вказаної експертизи та з метою попередження й запобігання порушенням Конвенції було надано 69 висновків щодо невідповідності положенням Конвенції, щодо 75 документів було висловлено застереження, 126 документів було доопрацьовано» [151].

З огляду на вищезазначені результати проведених юридичних експертиз нормативно-правових актів за 2017 та 2018 роки щодо відповідності їх Конвенції, можемо дійти висновку, що юридична експертиза як захід загального характеру відіграє важливу роль в усуненні недоліків законодавства України, а також у забезпеченні додержання державою положень Конвенції.

Окрім цього, Верховний Суд здійснив аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ, в результаті чого, зокрема, було підсумовано, що «усі... проаналізовані

положення чинного законодавства кореспондуються з нормами ст. ст. 13, 41 Конституції і ст. 1 Першого протоколу до конвенції, якими закріплені основні принципи здійснення права власності та його обмеження: по-перше, встановлено право безперешкодно і в повному обсязі здійснювати правомочності власника щодо свого майна; по-друге, визначено межі допустимого розумного втручання держави у здійснення правомочностей власника. Причому таке втручання повинно бути законним і має здійснюватися з дотриманням принципу справедливого балансу між публічними і приватними інтересами» [1].

Разом з цим, фахівці Верховного Суду підсумували, що «більшість спорів, які виникають у сфері втручання держави в право власності фізичної чи юридичної особи, потенційно вимагають від українських судів застосування положень ст. 1 Першого протоколу. Тому для суддів і учасників судових процесів важливим є правильне розуміння критеріїв, які належить оцінювати на предмет відповідності втручання в право власності принципам, закладеним у ст. 1 Першого протоколу, а також обґрунтоване (адекватне, виважене, виправдане) застосування практики Європейського суду з прав людини» [146].

У зв'язку з цим, доцільним є проведення аналізу практики застосування судами України положень Першого протоколу до Конвенції, рішень ЄСПЛ в цій сфері з метою виявлення проблемних питань в судовій практиці України.

Важливим для України є співробітництво з Європейською комісією "За демократію через право" або (Венеціанська комісія). Комісія є незалежним консультативним юридичним форумом, який було створено у 1990 році [141].

Основним завданням Венеціанської комісії згідно з її Статутом є здійснення фахової оцінки гарантій забезпечення демократії. З цією метою комісія має поглиблювати вивчення правових систем держав-учасниць, передусім з метою гармонізації таких систем; втілювати у життя демократичні принципи правової держави, досліджувати проблеми, пов'язані з функціонуванням, зміцненням та розвитком демократичних інститутів [4].

Особливого значення мають висновки Комісії з питань, які стосуються відповідності європейським стандартам законів або проектів законодавчих актів. Комісія є сталою та ефективною формою використання науково-експертного потенціалу Ради Європи з метою приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів [141].

Таким чином, особливого значення мають висновки Венеціанської комісії, які хоч і мають рекомендаційний характер, проте їх врахування сприятиме приведенню у відповідність нормативно-правового базису України до європейських стандартів.

Тим не менш, існують статистичні дані, що свідчать про наявність певних проблем в національному законодавстві. Так, станом на 31.12.2017 на розгляді в Європейському суді загалом перебувало 56250 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав та основоположних свобод, з них 7100 справ – проти України, що складає 12,6% від загальної кількості справ (в 2016 році – 22,8%). Станом на 31.12.2017 Україна займала четверте місце серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді з прав людини [150].

Що стосується наступного року, то станом на 31.12.2018 на розгляді в Європейському суді загалом перебувало 56350 справ проти держав-сторін Конвенції, з них 7250 справ – проти України, що складає 12,9% від загальної кількості справ. Станом на 30.11.2018 Україна займала третє місце за кількістю справ, які перебували на розгляді в ЄСПЛ [151].

Як бачимо, число справ, що розглядається Судом проти України є доволі великим. Вищенаведені дані є свідченням прогалин в законодавстві, або неналежного застосування та тлумачення законів.

Таким чином, існує необхідність в усуненні недоліків в судовій практиці та законодавстві, що в свою чергу зменшить кількість звернень, які надходять до Європейського суду з прав людини.

До того ж, у зв'язку з наявністю вищенаведених проблем в законодавстві Суд може винести пілотне рішення, як це було зроблено у справі «Юрій

Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 р щодо невиконання рішень національних судів. Слід зазначити, що пілотна постанова – це остаточне рішення у справі, в якій ЄСПЛ визнає порушення Конвенції, а також встановлює, що подібне порушення носить масовий характер внаслідок структурної (або системної) дисфункції правової системи держави-відповідача, і наказує цій державі зробити певний вид заходів загального характеру.

Процедура пілотних постанов є відгуком на рекомендації Комітету міністрів Ради Європи. Так, Комітет міністрів «запропонував Суду, наскільки можливо, вказувати в своїх постановах, визнаючи порушення Конвенції, яка системна проблема лежить в основі порушення і джерело цієї проблеми, особливо коли вона виникає в численних скаргах, щоб допомогти державам знайти прийнятне рішення і Комітету міністрів контролювати виконання рішень». Поряд з цією резолюцією Комітет міністрів прийняв рекомендацію, в якій особливо обумовив питання, пов'язані з заходами, спрямованими на реалізацію пілотних постанов. Правові підстави для винесення пілотних постанов базуються на тлумаченні ст. 46 Конвенції. Регламент ЄСПЛ містить норми, що регулюють процедуру пілотної постанови (правило № 61) [48].

У рішенні «Броньовський проти Польщі» зазначено, що з метою забезпечення ефективного виконання рішень, ЄСПЛ може застосувати процедуру «пілотного» рішення, яка дає йому змогу чітко вказати у такому рішенні на існування структурних проблем, які лежать в основі порушень, а також на конкретні засоби чи заходи, за допомогою яких держава-відповідач має виправити ситуацію [71, п.189–194].

Повертаючись до справи «Юрій Миколайович Іванов проти України», варто зазначити ті моменти, на яких наголошує ЄСПЛ. Відтак, в даному рішенні було визначено, що: «Структурні проблеми, на існування яких Суд вказує в цій справі, мають широкомасштабний і комплексний характер. Судячи з наявної інформації, вони вимагають здійснення всебічних і комплексних заходів, можливо, законодавчого та адміністративного характеру, із залученням різних національних органів. Справді,

Комітет міністрів має кращі можливості і ресурси для здійснення моніторингу за заходами, які має запровадити Україна в цьому зв'язку» [81, п. 90].

Окрім цього, ЄСПЛ наголошує, що «слід невідкладно запровадити конкретні реформи в законодавстві та адміністративній практиці України для приведення їх у відповідність до висновків Суду в цьому рішенні та до вимог статті 46 Конвенції. Суд залишає за Комітетом міністрів право визначити, який саме шлях подолання зазначених проблем був би найдоцільнішим, та вказати той чи інший загальний захід, який має вжити держава-відповідач» [81, п. 92].

До того ж, одним із завдань процедури "пілотного" рішення полягає в забезпеченні можливості якомога скорішого відшкодування на національному рівні шкоди, заподіяної великій кількості осіб внаслідок існування структурної проблеми, яку визначено в пілотному рішенні Суду [81, п. 95].

До того ж, в українському законодавстві містяться аналогічні положення з приводу виконання рішень ЄСПЛ. Так, згідно статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», заходи загального характеру вживаються з метою усунення зазначеної в рішенні Європейського суду системної проблеми та її першопричини – недоліків системного характеру, які лежать в основі встановленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Європейського суду заяв проти України, спричинених проблемою, яка вже була предметом розгляду в даному Суді [53].

На основі вищезазначеного, можемо дійти висновку, що незважаючи на певні кроки України щодо приведення свого законодавства у відповідність до європейських стандартів, все ж існують певні недоліки, які необхідно негайно усунути.

У зв'язку з цим, вкрай важливим є вивчення досвіду застосування Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод у практиці

Страсбурзького Суду, адже загально визнаним фактом є те, що Конвенція є одним із найкращих механізмів захисту прав людини.

Слід зазначити, що судова практика України повинна відповідати принципам мирного володіння майном, закладеним у ст. 1 Першого протоколу, а також належним чином поєднуватися з обґрунтованим застосуванням відповідних рішень ЄСПЛ для того, щоб унеможливити виникнення порушень в майбутньому.

Таким чином, доцільним вбачається забезпечення механізму інформування посадових осіб, суддів, юридичної спільноти в цілому, а також і громадян про рішення Європейського суду з прав людини з метою їх правової обізнаності, а саме розуміння практики Суду та належне тлумачення принципів Страсбурзького Суду.

3.2. Стан виконання Україною рішень ЄСПЛ щодо захисту права власності

Одним із зобов'язань держави є її забезпечення виконання судових рішень. У процесі виконавчого провадження повинно кожному гарантуватись право на виконання судового рішення в розумний термін.

Так, в одному з рішень ЄСПЛ зазначає, що держави мають позитивний обов'язок організувати систему виконання судових рішень, яка є ефективною як у законодавстві, так і на практиці, а також забезпечити дотримання процедур, закріплених у законодавстві для виконання остаточних рішень та процедур банкрутства, унеможливаючи їх невиправдану тривалість [100, п. 91].

Обов'язок забезпечити дотримання судового рішення проти держави покладається, перш за все, на державні органи, починаючи з дати, коли рішення набуває статусу остаточного і є обов'язковим до виконання [72, п. 69].

Правову основу для забезпечення виконання рішень Європейського суду з прав людини встановлює ст. 46 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод, відповідно до якої Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами. Остаточне рішення Суду передається Комітетові Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням. Виконанню підлягають остаточні рішення Європейського суду з прав людини. Остаточним, відповідно до ч. 2 ст. 44 Конвенції, є рішення Суду, якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі ст. 43 [25].

Таким чином, коли рішення набуває статусу остаточного, держава зобов'язана вчинити дії щодо виконання такого рішення. Проте у випадку його нездійснення, її бездіяльність може підпадати під розуміння пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Завдання ЄСПЛ в таких випадках полягає в тому, щоб перевірити, чи застосовані владою заходи були адекватними і достатніми, і чи були вони належні для того, щоб допомогти кредитору у виконанні рішення [100, п. 84].

До того ж, необґрунтовано надмірна тривалість затримки у виконанні обов'язкового рішення може порушити Конвенцію [115, п. 63]. Державна влада не може аргуменувати невиконання боргу за рішенням суду у зв'язку з відсутністю коштів. Цілком очевидним є те, що затримка у виконанні рішення може бути виправданою, виходячи із змісту фактичних обставин справи. Проте вона не може бути настільки надмірною, аби призвести до порушення суті права, гарантованого статтею 6 § 1 [115, п. 74].

Затримки є важливим фактором при оцінці обґрунтованості втручання у права власності. Оскільки деякі затримки можуть бути виправданими з огляду на виняткові обставини, в інших випадках Суд дійшов висновку, що вони не можуть являти собою вагому підставу для неспроможності держави забезпечити заявникам відшкодування [105, п. 108].

Надзвичайно важливим питанням, що стосується справ щодо захисту порушеного права власності є підхід ЄСПЛ до виконання рішень, які передбачають повернення майна. Так, відповідно до статті 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» одним із заходів індивідуального характеру є відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*). Таке відновлення здійснюється, зокрема, шляхом : повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; повторного розгляду справи адміністративним органом [53].

В Україні відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» рішення Європейського суду з прав людини є виконавчим документом, що підлягає примусовому виконанню державною виконавчою службою з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [52].

Отже, з вищенаведеного випливає, що за рішенням ЄСПЛ не видається виконавчий лист, тобто особа не зобов'язана самостійно пред'являти рішення до виконання.

Зобов'язанням держави є виконання рішення на користь особи, адже згідно із ч. 2 ст. 7 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» неподання стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання рішення [53].

Правило наявності «єдиного вікна» для отримання заявником грошової компенсації (справедливої сатисфакції, передбаченої ст. 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) передбачає, як правило, наявність єдиного органу виконавчої влади, відповідального за здійснення виплат, присуджених Європейським судом з прав людини [25].

Таким чином, застосування цього правила дозволяє більш ефективно контролювати процес виконання рішень ЄСПЛ в частині виплат компенсацій, а

також здійснювати виплати в розумний строк. Слід відзначити, що в Україні також запроваджено правило «єдиного вікна» для виплати компенсації за рішенням Суду.

Так, органом, який безпосередньо здійснює зазначені виплати, відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів. До того ж, згідно зі ст. 1 даного Закону України виконання рішень Суду включає в себе реалізацію таких аспектів : виплата стягувачеві відшкодування; вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; вжиття заходів загального характеру [53].

Проте, незважаючи на законодавче закріплення процедури виконання рішень, наразі існує проблема належного виконання рішень, про що свідчать статистичні дані. Так, у 2017 році було винесено 87 рішень щодо України, з яких 4 стосувалися права власності [164], а у 2018 році – 91 рішення, 7 з яких стосувались порушення ст. 1 Першого протоколу [165].

Варто зазначити, що у 2017 році вагома роль приділялась питанню існування в Україні структурної проблеми системного характеру тривалого невиконання рішень національних судів. Основною частиною скарг заявників до Європейського суду є скарги саме на тривале невиконання рішень національних судів.

Зокрема, у 2017 році Великою Палатою Європейського суду було ухвалено остаточне рішення у справі «Бурмич та інші проти України», яким Суд постановив вилучити зі свого реєстру 12148 заяв, які стосуються системної проблеми невиконання рішень національних судів в Україні та передати їх Комітету міністрів, який здійснюватиме подальший нагляд за їх виконанням в контексті заходів загального характеру.

Відповідно до резолютивної частини вказаного рішення Європейського суду ці справи розглядатимуться в рамках зобов'язань, які Європейський суд визначив для України ще у пілотному рішенні у справі «Юрій Миколайович

Іванов проти України», в якому було констатовано наявність системної проблеми щодо порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, статті 13 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку із тривалим невиконанням рішень національних судів в Україні.

Разом з тим, за результатами звітування про вжиті заходи у 2017 році Комітет міністрів вирішив припинити здійснення контролю за виконанням Україною рішень Європейського суду у 100 справах як таких, що вважаються виконаними в повному обсязі [150].

На основі даних наведених Уповноваженим у справах ЄСПЛ в Щорічному звіті за 2018 рік, у цьому році продовжувалася приділятися значна увага питанню вирішення проблеми тривалого невиконання рішень національних судів, констатованої у пілотному рішенні «Юрій Миколайович Іванов проти України».

До того ж, у 2018 році було проведено перший щорічний форум «Виконання рішень національних судів в Україні», під час якого було презентовано Меморандум щодо виконання Україною рішень Європейського суду «Жовнер/Юрій Миколайович Іванов проти України» та «Бурмич та інші проти України», підготовлений Департаментом виконання рішень Європейського суду Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи. Меморандум містить стислий огляд процесу виконання вказаних рішень Європейського суду та розроблений з метою надання органам влади України в імплементації подальших важливих заходів загального характеру, які необхідно запровадити з огляду на кінцевий термін, встановлений Європейським судом в рішенні у справі «Бурмич та інші проти України» [151].

Разом з цим, маємо звернути увагу на те, що велика кількість рішень ЄСПЛ, пов'язаних із захистом права власності, стосуються невиконання рішень національних судів.

Як зазначив І. Ліщина, «головною проблемою для Секретаріату ЄСПЛ, є невиконання рішень національних судів. Європейський суд з прав людини

встановлює, що грошова вимога є власністю особи, особливо якщо така вимога підтверджується рішенням національного суду. Якщо з тих чи інших причин держава не виконує рішення проти себе щодо сплати компенсації, то ЄСПЛ вважає, що тут має місце порушення норм статті 6 «Право на справедливий суд», так і статті 1 Першого протоколу «Захист права власності» Європейської конвенції [30].

З огляду на вищенаведене, вбачається доцільним проаналізувати деякі рішення ЄСПЛ постановлені проти України у зв'язку з невиконанням рішень національних судів, що призвело до порушення права власності.

Зокрема, у справі «Безуглий проти України» ЄСПЛ було встановлено порушення ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ у зв'язку із тим, що заявнику не були виплачені державним підприємством присуджені національним судом виплати по заборгованій заробітній платі [69].

Схожа ситуація стала предметом розгляду Страсбурзьким Судом у справі «Білецька проти України», в якій також було встановлено порушення права на мирне володіння своїм майном через невиконання рішення суду про виплату заробітної плати. Зокрема, Суд в цьому рішенні чітко визначив, що є майном в даній справі та що є порушенням ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. Зокрема, ним було зазначено, що «кошти, присуджені заявниці за рішенням суду, становлять її майно, а неможливість для заявниці домогтися виконання судового рішення становить втручання у право на мирне володіння майном» [70, п.13].

Як відомо, у результаті оцінки таких системних звернень громадян України до ЄСПЛ, Суд застосував процедуру «пілотного рішення» у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» щодо невиконання рішень національних судів. Причина звернення Суду до «пілотного рішення» роз'яснена ЄСПЛ так: «повторюваний і хронічний характер проблем, які лежать в основі порушень, велику кількість потерпілих від таких порушень в Україні та нагальну необхідність надання їм невідкладного й належного відшкодування на національному рівні».

Також ЄСПЛ констатував, що зазначені вище порушення є наслідком несумісної з положеннями Конвенції практики, яка полягає в систематичному невиконанні державою-відповідачем рішень національних судів, за виконання яких вона несе відповідальність і у зв'язку з якими сторони, права яких порушені, не мають ефективних засобів юридичного захисту [81].

Підсумовуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що обов'язком держави є забезпечення ефективної системи виконання судових рішень, включаючи гарантування кожному права на виконання судового рішення в розумний термін.

Слід зазначити, що в цілому в Україні створена система виконання, за якої кожне Рішення Європейського суду з прав людини має бути обов'язково виконано державою. Так, Закони України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про виконавче провадження» складають правову основу для забезпечення виконання рішень в Україні.

Тим не менш, практика Страсбурзького Суду показує, що порушення прав і свобод, закріплених в ЄКПЛ, найчастіше відбувається через неналежне тлумачення та застосування законів. Більш того, про це свідчать статистика за останні роки щодо порушених справ проти України.

Таким чином, вищевикладені проблеми зумовлюють необхідність в подальшому вдосконаленні механізму виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. Такий механізм повинен включати в себе реалізацію права кожного громадянина на виконання його судового рішення в розумний термін. Адже, ЄСПЛ і вказує, що саме держава має позитивний обов'язок організувати систему виконання судових рішень, яка буде ефективною як у законодавстві, так і на практиці.

3.3. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: проблеми та перспективи

На сучасному етапі пріоритетом держав є питання захисту та гарантії конституційних прав та свобод. Ця тенденція є визначальною для європейських країн. Цінності та принципи, які містить Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року, закріплюються на загальноєвропейському рівні. Вагомий вплив на національну судову систему здійснює практика Європейського суду з прав людини. Зміни праворозуміння у сфері захисту прав людини потребують урахування усталеної практики ЄСПЛ у правотворчій та правозастосовній діяльності органів державної влади України.

Питання застосування практики Європейського суду українськими судами є досить дискусійним, оскільки думки вчених стосовно розуміння використання практики дещо відрізняються. Натомість, в ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» вказується, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [53]. Слід відмітити, що дана проблематика неодноразово обговорювалась і на міжнародному рівні. Так, ще в 2011 році була закріплена в Ізмірській Декларації пропозиція про те, щоб Комітет Міністрів Ради Європи вивчив можливість запровадження процедури звернення національних судів до ЄСПЛ за консультативними висновками з питань застосування та тлумачення Конвенції, що допоможе прояснити положення Конвенції та прецедентне право ЄСПЛ [11].

До того ж, питання про необхідність узгодження практики національних судів та Європейського суду з прав людини, згадується й у тексті Брайтонської Декларації від 19 квітня 2012 року. У ній наголошується на тому, що національні суди повинні брати до уваги прецедентне право ЄСПЛ у судових процесах та при формулюванні судових рішень. Теж саме й стосується сторін судового процесу, яким держави повинні забезпечити можливість у межах

цього процесу приділяти увагу національних судів щодо відповідних положень Конвенції та юриспруденції ЄСПЛ [2].

Все ж незважаючи на вищенаведене, питання про те, чи є застосування практики ЄСПЛ правом або обов'язком суду, інакше кажучи, чи зобов'язаний суд посилатися на норми ЄКПЛ у разі, коли сторони не роблять на них посилання, викликає дискусії серед науковців. Так, Суддя ЄСПЛ М. де Сальвіа зазначає, що національний суддя із прийняттям Конвенції зв'язаний завданням проголошення права у якості судді з прав та свобод і, таким чином, він є першим суддею з прав людини. Отже, особа, що звертається до суду, знає, що вона має право посилатися в судах на Конвенцію у тому сенсі, в якому вона тлумачиться Страсбурзьким судом [14, с. 21].

Безперечно, учасники справи та їхні представники мають право посилатися на Конвенцію та весь масив практики ЄСПЛ, і в такому разі суд зобов'язаний розглянути та оцінити такі аргументи, адже ігнорування судом доводів сторін може свідчити про порушення права особи на справедливий судовий розгляд відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, однією з гарантій якого є вмотивованість судових рішень. Так, у справі «Higo Valani проти Іспанії» Європейський суд констатував порушення права на справедливий судовий розгляд, встановлене п. 1 ст. 6 Конвенції, через відмову суду вищої інстанції розглянути в своєму рішенні головні доводи, що були покладені в основу апеляційної скарги [114, п. 28].

Поряд із цим варто зауважити, що на суд покладається обов'язок щодо застосування Конвенції та практики Страсбурзького Суду безвідносно до того, чи здійснені були посилання на зазначені джерела права учасниками справи та їх представниками. Інакше кажучи, український суддя зобов'язаний розглядати справи з урахуванням положень Конвенції та практики ЄСПЛ з питань її тлумачення та застосування. Деякі вчені намагаються окреслити випадки так званої «застосовності» Конвенції та практики Суду під час здійснення правосуддя, зауважуючи, що останні мають обов'язково застосовуватися лише за наявності певних умов, а саме: за наявності в українському законодавстві

правових «прогалин» щодо прав людини та основних свобод, які водночас визначені в Конвенції та протоколах до неї; для кращого розуміння тих положень українського законодавства, до яких були внесені зміни або доповнення на підставі відповідних рішень ЄСПЛ; для реалізації на практиці таких основних принципів Конвенції, як «верховенство права», «справедливість», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», оскільки в чинному вітчизняному законодавстві вони є новими категоріями та повністю не досліджені. Тоді як рішення ЄСПЛ певним чином допомагають їх зрозуміти [46, с. 73]. Натомість, К. Б. Дрогозюк вважає, що вирішення національними судами справ має здійснюватися не відповідно до практики ЄСПЛ, а з урахуванням цієї практики, тобто практика Суду має рекомендаційний характер, а не обов'язковий [16, с. 62].

Таким чином, питання щодо застосування практики ЄСПЛ залишається дискусійним серед науковців, оскільки їхні погляди дещо відрізняються та кожен має своє бачення даного питання.

Однак останнім часом все частіше практика Суду, особливо рішення Великої палати, розглядаються як такі, що мають ефект *erga omnes*, тобто поширюються на невизначене коло осіб та правовідносин, включаючи правовідносини «горизонтального характеру» між приватними особами. Також рішення ЄСПЛ у більшості випадків, особливо рішення Великої палати та ключові рішення з певних питань мають характеристику переконливого прецеденту, тобто відображають певну правову тенденцію розвитку практики Суду, або прецедентну значимість таких рішень для формування сталої практики (рішення ЄСПЛ не є класичними прецедентами в розумінні англосаксонської системи права). Тобто вищезазначені елементи відображають загальні напрями та принципи тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини і таким чином не можуть не враховуватися при правозастосуванні.

Ще однією проблемою, яка варта уваги є нерелевантне застосування практики Європейського суду з прав людини. Виявляється це у тому, що до певних правовідносин застосовуються рішення Суду, які, просто кажучи, не

мають ніякого відношення до тих правовідносин. Інколи це може бути використання цитат із рішень ЄСПЛ, які були сформульовані Судом за принципово інших обставин або таких, які обґрунтовують інші правові висновки, яких досяг Суд. Часто можна побачити посилання на рішення Європейського суду без контексту самої норми Конвенції, яка має застосовуватися, або без самого фактичного контексту рішення. Довільне трактування таких цитат, які іноді не відображають саму правову позицію ЄСПЛ, закріплену у справі, досить часто має місце навіть без ознайомлення з повним текстом судового рішення. Таке застосування практики ЄСПЛ може призводити до того, що певна правова проблема хоч наче й вирішується відповідно до загальноновизнаних стандартів практики Страсбурзького Суду, однак насправді враховує цілком протилежну ситуацію [15].

Більш того, дана проблема на рівні національного правопорядку пов'язана з необхідністю не просто знати окремі рішення Суду, а й орієнтуватися у конвенційній системі захисту прав, оскільки ключовою у даному контексті є проблема розуміння та доступності прецедентної практики ЄСПЛ, що є досить актуальним у нашій державі. Питання недоступності великого масиву рішень слугує підставою для думки деяких науковців про те, що застосування практики ЄСПЛ, що не містить перекладу мовою, якою здійснюється судочинство, може становити порушення прав особи. Так, А. Р. Султанов зазначає, що застосування судами неперекладених рішень ЄСПЛ порушує конституційне право особи знати своє правове становище, адже лише офіційне опублікування може слугувати гарантією того, що опублікований текст повністю відповідає оригіналу [143, с. 86].

Також О. Гаврилюк вказує на ще одну проблему, яка існує в застосуванні практики ЄСПЛ. Відтак, у багатьох випадках застосування рішень Суду ускладнене використанням під час вирішення конкретних справ теорій та концептів, що притаманні тій чи іншій правовій системі, зокрема англосаксонській та континентальній, а тому застосування практики ЄСПЛ із штучним перенесенням понять та концептів англосаксонської правової

системи, що тлумачаться, наприклад, у справах проти Великобританії, можуть бути абсолютно незастосовними у країнах континентальної правової системи і навпаки [5, с. 234].

Таким чином, актуальним залишається питання узгодження практики застосування норм про права людини та основних свобод судами України з практикою Європейського суду з прав людини, оскільки для ефективного застосування необхідно враховувати, що кожна правова система має свої особливості і не завжди перенесення певних понять, які притаманні одній правовій системі можуть доцільно використовуватись в іншій.

У зв'язку з цим, важливим є налагодження так званого «діалогу» між національними судами та Страсбурзьким Судом. Так, в листопаді 2017 р. Україна стала однією з держав-учасниць Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які ратифікували Протокол №16 до Конвенції. Зазначений Протокол був прийнятий Комітетом Міністрів Ради Європи ще 02.10.2013 р., але набрав чинності тільки 01.01.2018 р., після того як перші десять держав-учасниць його ратифікували. Основним нововведенням, запровадженим Протоколом №16, стало надання можливості вищим судовим установам держав-учасниць звертатися до Європейського суду за консультативними висновками щодо принципів питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї [160]. Варто зауважити, що зазначений інструмент звернення є виключно факультативним. Тобто вищий суд за власною волею може звернутися за консультацією до Суду, а також у будь-який момент може зупинити звернення шляхом направлення заяви про відкликання.

Для того щоб відповідний запит був визнаний «прийнятним» для цілей надання консультативного висновку, останній має відповідати таким критеріям: запит має бути направлений виключно вищим судом, визначеним державою-учасницею Конвенції; запит має стосуватися виключно принципів питань щодо тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або

протоколами до неї; запит може бути надісланий виключно щодо судової справи, яка перебуває у провадженні вищого суду.

У своїй доповіді під час міжнародної конференції «Щодо застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на національному рівні та роль національних суддів», яка відбувалася в Баку 24-25.10.2014 р., колишній Президент Європейського суду з прав людини Дін Шпільман зазначив: «Протокол №16 покликаний встановити новий метод діалогу між вищими судами та Європейським судом з прав людини, а тому я називаю його «Протоколом діалогу» [28]. Дійсно, такий механізм консультування, хоч і має рекомендаційний характер, проте його врахування вищим судом держави при здійсненні правосуддя є важливим для належного розуміння та тлумачення положень Конвенції, оскільки він надає можливість зробити зміст Конвенції та практику Європейського суду більш чіткими, а також для уникнення допущення порушень, в тому числі й права на захист власності в майбутньому.

Таким чином, консультативні висновки, передбачені Протоколом №16, покликані зміцнити зв'язок між Страсбурзьким судом та найвищими судами держав-учасниць, шляхом створення платформи для судового діалогу, тим самим сприяючи застосуванню національними судами практики Європейського суду, а також укріпленню «принципу субсидіарності» ЄСПЛ.

Для України врахування рекомендацій Суду щодо принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї, надасть можливість вирішити справи, не передаючи їх до Європейського суду, що ймовірно значно зменшить кількість скарг проти України.

З огляду на вищезазначене в даному та попередніх розділах щодо застосування практики Страсбурзького Суду в сфері захисту права власності, а також виконання рішень ЄСПЛ, можемо виокремити наступні проблеми, які виникають при здійсненні правосуддя.

Відтак, основними проблемами, які призводять до порушення положень Конвенції 1950 року Україною є : невиконання рішень ЄСПЛ в частині сплати компенсації, що тягне за собою порушення норм статті 6 «Право на справедливий суд» та статті 1 Першого протоколу «Захист права власності»; необґрунтовано надмірна тривалість затримки у виконанні обов'язкового рішення Суду; тлумачення Конвенції та застосування практики ЄСПЛ національними судами неналежним чином, що призводить до неправильного розуміння положень Європейської конвенції та нерелевантного використання рішень Суду; неврахування практики ЄСПЛ національними судами; застосування судами неперекладених рішень ЄСПЛ, що порушує право особи знати своє правове становище (відсутність перекладу іноземних рішень); недоліки законодавства та судової практики, що призводять до втручання у права власності.

З огляду на вищенаведені проблеми, які існують на даному етапі в системі захисту права власності, пропонуємо такі цілі для покращення застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя.

Насамперед, необхідним є здійснення *модифікації української правової системи відповідно до прецедентного права ЄСПЛ*, з метою узгодження застосування національної судової практики України з практикою ЄСПЛ.

Наступною ціллю є *підвищення рівня правової культури в державі*, а саме доцільним вбачається налагодження системи інформування суддів, посадових осіб, юридичної спільноти та громадян про рішення Європейського суду з прав людини з метою їх правової обізнаності, а саме розуміння практики Суду та належне тлумачення принципів ЄСПЛ.

Ще однією ціллю є *впровадження в освітній процес студентів закладів вищої освіти (ЗВО) інтерактивного курсу*, який би сприяв підвищенню розуміння студентами функціонування Страсбурзького Суду.

З метою реалізації зазначених цілей вважаємо за необхідне:

- *Запровадити* практику так званого постійного «діалогу» між національними судами та Європейським судом з прав людини, який би надавав можливість ефективно узгоджувати національну судову практику з практикою ЄСПЛ та уникати нерелевантного застосування рішень Суду в національну судову практику.
- *Провести* правовий аналіз існуючого законодавства на предмет відповідності його стандартам ЄСПЛ, оскільки мали місце випадки порушення положень Конвенції і тоді, коли дії органів влади відповідали законодавству, однак саме законодавство не відповідало Конвенції.
- *Забезпечити* переклад рішень ЄСПЛ проти іноземних держав, шляхом залучення для спільної співпраці провідних фахівців з перекладу та юристів-міжнародників, з метою розкрити суть правових категорій Суду, викласти належним чином позицію Суду. Такий підхід надасть змогу враховувати рішення ЄСПЛ, що були винесені проти інших держав, при здійсненні судочинства. Таким чином, особа, яка не володіє іноземною мовою, зможе ознайомитись з рішенням, яке було враховано при викладенні позиції суду, а саме його офіційним перекладом, що буде означати дотримання судом права особи на справедливий суд.
- *Сприяти* підвищенню рівня правової культури в державі, шляхом удосконалення процесу інформування осіб, робота яких має безпосереднє відношення до застосування практики ЄСПЛ, а саме суддів, посадових осіб, юристів. Створення круглих столів, конференцій, навчальних програм для фахівців, з метою належного розуміння ними практики ЄСПЛ, критеріїв прийнятності до скарг, що подаються до Суду, тлумачення основних принципів Конвенції таких як : «надмірний тягар, покладений на заявника», «справедливий баланс», «справедлива сатисфакція», «законні сподівання» заявника, оскільки в чинному вітчизняному законодавстві вони є новими категоріями та повністю не досліджені.
- *Впровадити* в освітній процес студентів старших курсів ЗВО спеціальності «Міжнародне право» обов'язкового інтерактивного курсу, який стосувався б

вирішення кейсів. Моделювання Європейського суду з прав людини на основі Moot Court Competition є важливим для студента юриста, оскільки надасть можливість зрозуміти структуру меморандума, опанувати навички ораторства, відстоювання своєї позиції. Такий підхід дає змогу студентам самим відчувати себе в ролі Заявника або Відповідача, готуючи відповідну позицію, а також ознайомитись з практикою Страсбурзького Суду на основі конкретних рішень. Запровадження даного інтерактивного курсу сприятиме підвищенню розуміння студентами ЗВО функціонування Страсбурзького Суду.

Отже, на сучасному етапі питання захисту та гарантій конституційних прав та свобод є пріоритетом для держави. Вагомий вплив на національну судову систему здійснює практика Європейського суду з прав людини. Тому актуальним залишається вивчення практики ЄСПЛ, з метою її урахування в правотворчій та правозастосовній діяльності органів державної влади України.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що нині існують істотні проблеми у застосуванні практики Суду, що потребує невідкладних заходів з боку держав.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи вищенаведене, можемо дійти наступних висновків. Забезпечення захисту прав і свобод людини, в тому числі надійний та ефективний судовий захист права власності належить до найважливіших ознак демократичної держави.

Визнання нашою державою обов'язкової юрисдикції Конвенції, зумовлює вивчення практики Європейського суду з прав людини та застосування національного законодавства з урахуванням позиції Суду, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції.

З огляду на наведене вище, постає питання про приведення Україною свого законодавства у відповідність до європейських стандартів. Слід зазначити, що певні кроки в цьому вже були зроблені Україною проте все ж існують певні недоліки, які необхідно негайно усунути. Таким чином,

національна судова практика повинна відповідати принципам мирного володіння майном, закладеним у ст. 1 Першого протоколу, а також належним чином поєднуватися з обґрунтованим застосуванням відповідних рішень ЄСПЛ. До того ж, обов'язком держави є забезпечення ефективної системи виконання судових рішень, включаючи гарантування кожного права на виконання судового рішення в розумний термін. Варто зауважити, що в цілому в Україні створена система виконання, за якої кожне рішення Суду має бути обов'язково виконано державою. Так, правову основу для забезпечення виконання рішень В Україні є : Закони України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та «Про виконавче провадження». Тим не менш, практика Страсбурзького Суду показує, що порушення прав і свобод, закріплених в ЄКПЛ, найчастіше відбувається через неналежне тлумачення та застосування законів, а також невиконання рішень ЄСПЛ. Більш того, про це свідчать статистика за останні роки щодо порушених справ проти України.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що нині існують істотні проблеми у застосуванні та виконанні рішень Суду, що потребує невідкладних заходів з боку держави.

На основі проведених досліджень, у дипломній роботі наведені пропозиції, які нададуть змогу підвищити правову обізнаність та забезпечити відповідне застосування практики Європейського суду з прав людини.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищесказане, слід відзначити, що власність завжди посідала особливе місце у суспільному житті та є однією із найдавніших категорій юриспруденції.

1) Історія розвитку інституту права власності формувалась під впливом правових шкіл, поглядів вчених та різноманітних подій.

Право власності як природне право людини набуло значного поширення у філософії епохи просвітництва. Власність розглядалася як природне право, яке належить кожній людині від народження і є невідчужуваним. З'явилась думка про те, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи, в тому числі власності без законної процедури, а приватну власність не можна відбирати без справедливої винагороди.

З початку ХІХ століття проблематика власності перестала мати суто філософське підґрунття, а створила наукову дискусію вже і в правовій науці.

«Доктрина Кальво» та «доктрина мінімального стандарту» спричинили також вагомий вплив на розвиток власності у міжнародному праві. Варто відзначити, що вже у ХХ столітті захист приватної власності поступово поступово починає регулюватися міжнародно-правовими документами. Протягом даного століття здійснюється розробка низки проектів конвенцій та кодексів.

Що стосується історії розвитку та закріплення категорії «права власності» в рамках Ради Європи, то даний період характеризується тривалими дискусіями щодо визначення місця права власності серед інших прав людини. У результаті обговорень все ж таки гарантії захисту права власності були включені до Протоколу № 1, а не до тексту самої Конвенції. Як наслідок, з 1952 року було відкрито до підписання Перший протокол до ЄКПЛ, в якому була закріплена стаття 1, в тому вигляді, в якому вона існує нині.

Отже, як бачимо, на ґрунті різноманітних поглядів правових шкіл, впродовж свого історичного розвитку категорія «права власності» удосконалювалася, що поступово призвело до розуміння права власності в тому вигляді, в якому воно існує на сучасному етапі.

2) На основі проведеного аналізу практики Європейського суду з прав людини, а саме в частині захисту права власності, можемо дійти наступних висновків.

Страсбурзький Суд ставиться до Європейської Конвенції як до «живого організму», що постійно розвивається, це означає, що й підходи ЄСПЛ до розуміння окремих положень Конвенції та Протоколів до неї, у тому числі і положень щодо права власності, зазнали суттєвої «трансформації».

У практиці Суду закладено доволі широку концепцію права власності, яка не обмежується матеріальними речами. До власності ЄСПЛ відносить такі матеріальні та нематеріальні активи: земельні ділянки, рухоме майно, акції товариств, право на здійснення підприємницької діяльності, право інтелектуальної власності, найменування, репутацію тощо. Також у практиці Європейського суду з прав людини мають місце справи, в яких заявники скаржилися на знищення їх майна під час збройних конфліктів, тобто справи, які підпадали під захист статті 1 Першого протоколу. До того ж, категорія «права власності» підпадає під захист статті 1 Першого протоколу до Конвенції, тільки якщо є факт наявності існуючого майна конкретної особи.

Таким чином, в рішеннях Європейського суду зазначається, що інститут захисту права власності поширюється на всі оборотоздатні об'єкти, яким притаманні ознаки економічної цінності, незалежно від їхнього матеріального чи нематеріального характеру.

Разом з тим, в практиці ЄСПЛ є певна категорія справ, яка не підпадає під захист ст. 1 Першого протоколу та виключає її застосування. Так, «не може вважатися власністю (майном) : сподівання на визнання існування «старого» права власності, яке давно було неможливо використовувати ефективно; стаття

1 не застосовується до права набути власність, що може виникнути в майбутньому (наприклад, право успадкування).

Важливим є розуміння позицій Європейського суду з прав людини у сфері захисту права власності, а саме критерії прийнятності, які застосовує Суд у своїй практиці при розгляді оскаржуваних обставин. Відтак, для належного розуміння того, яким чином ЄСПЛ здійснює розгляд скарг у сфері захисту права власності, було досліджено наступні питання.

Перш за все, визначено коло суб'єктів, які підпадають під сферу дії ст. 1 Першого протоколу, проаналізовано так звані «три принципи», які містить стаття 1 Протоколу №1 та наведено відповідні справи з практики, наведена позиція Суду стосовно розуміння ним таких понять як принцип законності, «законні сподівання» заявника та «непосильний тягар, покладений на заявника», а також питання дотримання «справедливого балансу» при втручанні у право на мирне володіння майном..

Разом з тим, захист права власності не обмежується лише статтею 1 Першого протоколу, а може підпадати під сферу дії й інших статей Конвенції. Зокрема, простежується взаємозв'язок статті 1 Першого протоколу з такими статтями як : ст. 6 («Право на справедливий суд»), ст.8 («Право на повагу до приватного та сімейного життя»), ст. 10 («Свобода вираження поглядів»), ст. 13 («Право на ефективний засіб правового захисту»), а також ст. 14 («Право на ефективний засіб правового захисту»).

У результаті проведеного дослідження доходимо таких висновків, що практика ЄСПЛ у сфері захисту права власності постійно розвивається та пристосовується до нових викликів сучасності, тим самим зумовлює виникнення нових підходів до розуміння певних правових явищ.

У зв'язку з цим, виникає необхідність в проведенні аналізу новітніх позицій Європейського суду з прав людини щодо змісту та юридичної природи права власності, з метою запобігання порушень в майбутньому.

3) Встановлення гарантій захисту та реалізації прав і свобод громадян, у тому числі й надійний та ефективний судовий захист права власності є властивим демократичній державі.

Для України як для демократичної держави важливим є відповідність її законодавства сучасним європейським стандартам. Слід зазначити, що певні кроки в цьому напрямку вже були зроблені Україною, проте все ж існують певні недоліки, які необхідно усунути. Таким чином, національна судова практика повинна відповідати принципам мирного володіння майном, закладеним у ст. 1 Першого протоколу, а також належним чином поєднуватися з обґрунтованим застосуванням відповідних рішень ЄСПЛ.

До того ж, обов'язком держави є забезпечення ефективної системи виконання судових рішень, включаючи гарантування кожному права на виконання судового рішення в розумний термін.

На основі проведених досліджень, варто зауважити, що в цілому в Україні створена система виконання, за якої кожне рішення Європейського суду з прав людини має бути обов'язково виконано державою. Тим не менш, практика Страсбурзького Суду показує, що порушення прав і свобод, закріплених в ЄКПЛ, найчастіше відбувається через неналежне тлумачення та застосування законів, а також невиконання рішень ЄСПЛ. Більш того, про це свідчать статистика за останні роки щодо порушених справ проти України.

Таким чином, наведене вище дозволяє зробити висновок, що нині існують істотні проблеми у застосуванні та виконанні рішень Суду, що потребує невідкладних заходів з боку держави.

4) З огляду на вищезначені проблеми, у дипломній роботі наведені пропозиції, які нададуть змогу підвищити правову обізнаність та забезпечити відповідне застосування практики Європейського суду з прав людини.

Насамперед, пропонується здійснення модифікації української правової системи відповідно до прецедентного права ЄСПЛ, підвищення рівня правової культури в державі, а також впровадження інтерактивного курсу в освітній процес студентів закладів вищої освіти ЗВО.

Отже, власність займає особливе місце у суспільному житті. Історія розвитку інституту права власності формувалась під впливом різних правових шкіл та подій. Категорія «права власності» зазнавала змін. Результати дослідження захисту права власності в практиці Європейського суду з прав людини підтверджують той факт, що з огляду на виклики сучасності даний інститут дійсно зазнав суттєвої «трансформації».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ВСУ деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ [Електронний ресурс] // газета "Закон і Бізнес". – 2019. – Режим доступу : https://zib.com.ua/ua/100768-analiz_vsu_deyakh_pitan__zastosuvannya_sudami_zakonodavstva.html
2. Брайтонская декларация. Конференция высокого уровня государств-участников Совета Европы. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://europa.com/europe/coe/1420-brajtonskaya-deklaratsiya-perevod>
3. Ваттель Э. Право народов или Принципы естественного права, применяемые к поведению и делам наций и суверенов / Эмер де Ваттель. – М.: Госюриздат, 1960. – 720 с., 2 л. ил.
4. Венеціанський стиль європейської конституційної спадщини // Офіційний веб-сайт Постійного Представництва України при Раді Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/about-mission/head/interviews/970-veneciansykyj-stily->
5. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf>
6. Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / пер. с англ. Д. Гомьен. Москва: МНИМП, 1998. – 600 с.
7. Гроций Гуго. О праве войны и мира: Репринт с изд. 1956. М: Ладомир, 1994. – 868 с.
8. Горобець Н. Г. Захист права власності на окупованій території АРК: міжнародні та внутрішньодержавні аспекти. *Правові системи*: наук. електронний

фаховий журнал. 2015. № 2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://legalsystems.net.ua/wp-content/uploads/2016/09/»Правові-системи»_2015_2.pdf.

9. Горобець Н. Г. Міжнародно-правове регулювання захисту права власності на універсальному і регіональному рівнях. *LEGEA SI VIATA: міжнарод. науч.-практ. правовий журнал*. 2015. № 11/3 (287). С. 40–45.

10. Горобець Н. Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист права власності та основоположних свобод 1950 року та практики Європейського Суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 307–312.

11. Декларація про майбутнє Європейського суду з прав людини (Ізмірська Декларація) : міжнародний документ від 27.04.2011 // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a49/print/sp:max100.

12. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : [навч. посіб.]. / Г. Г. Демиденко. – Х: Консум, 2004. – 432 с.

13. Денисов В. Н. Місце і роль доктрини в міжнародному праві. / В. Н. Денисов // *Правова держава*. – К., 2014. – Вип. 25. – С. 255–290.

14. Де Сальвіа М. Прецеденти Європейського Суду по правам людини. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 1072 с

15. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради [Електронний ресурс] // газета "Судебно-юридическая газета". – 2019. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi>.

16. Дрогозюк К. Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з прав людини в доказуванні в цивільному процесі України /

К. Б. Дрогозюк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 2. – С. 58-63.

17. Желепа О. В., Мившук В. М. Узагальнення практики застосування судами законодавства, що регулює захист права власності на тимчасово окупованій території України, на території проведення АТО та у зв'язку з проведенням АТО: проблемні питання. *Судова апеляція*. № 1. – 2017. – С. 130–143.

18. Женевська конвенція «Про захист цивільного населення під час війни»: міжнародний документ від 12.08.1949 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#n6.

19. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

20. Задорожній О.В. Анексія Криму – міжнародний злочин: монографія / Задорожній Олександр Вікторович; Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка, Каф. Міжнар. права. – Київ: К.І.С., 2015. – 576 с.

21. Караманукян Д. Т. Провокація преступлений в прецедентном праве Европейского Суда по правам человека / Д. Т. Караманукян // *Акт. вопр. публ. пра-ва*. – 2013. – № 1. – С. 10–24.

22. Клименко О. Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності. [Текст] // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 4. – С. 55-60.

23. Колпакова А.В. Право собственности и их соотношение [Текст] // В сборнике «Актуальные проблемы гражданского права (сборник статей)» / Под ред. С.С. Алексеева; Исследовательский центр частного права. Уральский филиал. – М: «Статут», 2000. – С. 126-147.

24. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни: міжнародний документ від 18.10.1907 (IV Гаазька конвенція) // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_222.

25. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950 // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

26. Конституція США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://web.archive.org/web/20111106024013/http://www.litopys.lviv.ua/katalog/pdf/US_Constitution.pdf.

27. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

28. Консультативні висновки ЄСПЛ: нові можливості у захисті прав і основоположних свобод [Електронний ресурс] // газета "ЮридичнаГазетаOnline". – 2019. – Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/konsultativni-visnovki-espl-novi-mozhливosti-u-zahisti-prav-i-osnovopolozhnih-svobod.html>.

29. Котляр О.І. Регулювання права власності за міжнародним правом / О.І. Котляр // Форум права. – 2012. – №4. – С. 515–520 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/FP_index.htm_2012_4_84.pdf.

30. Ліщина І. Мін'юст робить все можливе, аби рішення Європейського суду з прав людини виконувались якнайшвидше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ivan-lischina-minyust-robit-vse-mojlive-abi-rishennya-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-vikonuvalis-yaknayshvidshe>.

31. Лукашук И. И. Право международной ответственности : [підручник] / И. И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – 432 с.
32. Лукьянцев Г. Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской Конвенции о защите прав человека и основных свобод / Лукьянцев Г.Е.; Редкол.: Даниэль А.Ю., Еремина Л.С., Жемкова Е.Б., Касаткина Т.И., Кораллов М.М., Охотин Н.Г., Рачинский Я.З., Рогинский А.Б. - М.: Звенья, 2000. - 279 с.
33. Мандрика Л.М. Теорії права власності. [Текст] // Право і безпека. – 2009. - № 2. - С. 91-94.
34. Манукян В. И. Страсбургское право. Европейский суд по правам человека. Право, практика, комментарий. Х.: Право. 2017. – 600 с.
35. Мармазов В. Є., Мірошниченко А. М., Пушкар П. В. Актуальні проблеми захисту права власності в практиці Європейського суду з прав людини та її вплив на правову систему України: навч.-метод. посібник для суддів. К.: ТОВ Гештальт Консалтинг Груп ДП Зовнішторгвидав України, 2009. – 392 с.
36. Мартенс Ф. Ф. Современное международное право цивилизованных народов: в 2 т. / под ред. и с биографическим очерком В. А. Томсинова. М.: Зерцало, 2008. – Т. 2. – 412 с.
37. Международное право (Volkerrecht) / Вольфганг Граф Витцтум и др.; пер. с нем.; науч. ред. Т. Ф. Яковлева; пред., сост. В. Бергманн. М.: Инфотропик Медиа, 2011. – 992 с.
38. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: [навч.посіб.] / В. В. Мицик. – К.: Видавничий дім «Промінь», 2010. – 721 с.
39. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей від 18.12.1990 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_203 .
40. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: міжнародний документ від 21.12.1965 // Відомості Верховної Ради

України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105.

41. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

42. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : Юрид. лит., 1991. – 160 с.

43. Несинова С.В. Правовий інститут права власності в контексті Європейського суду з прав людини / С.В. Несинова // Порівняльно-аналітичне право. – 2017. – № 3. – С. 38-41.

44. Николаева Л.А. Экономическая теория : [учебник] / Николаева Л.А., Черная И.П. – М. : КНОРУС, 2006. – 228 с.

45. Новицкий И. Б. Римское право : учебник для академического бакалавриата / И. Б. Новицкий. — М. : Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2015. — 298 с.

46. Паліюк В. П. Запровадження європейських стандартів у галузі прав людини в українську судову практику / В. П. Паліюк // Юридичний журнал. – 2008. – № 7. – С. 73–81.

47. Пацурківський Ю.П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах. [Текст] // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Випуск 682 (Правознавство). – С. 59-64.

48. Пілотні постанови, що виносяться ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/pilotni-postanovy-shcho-vynosyat%60sya-espl/

49. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. 6-е изд., стереот. [Текст]. - М.: Статут, 2013. – 351 с.

50. Посібник за статтею 1 Протоколу №. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://unba.org.ua/assets/uploads/news/publikacii/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf.

51. Право власності: європейський досвід та українські реалії: зб. доповідей і матеріалів міжнар. конф. (м. Київ, 22–23 жовт. 2015 р.). Київ: ВАІТЕ, 2015. – 324 с.

52. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.

53. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV [ред. від 02.12.2012] // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477->

54. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>

55. Про заходи реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2006 № 784 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2006-%D0%BF>

56. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12.08.2014 № 1632-VII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18>.

57. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/1906-15>.

58. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/475/97-%D0%B2%D1%80/ed20020503/conv>

59. Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України: Закон України від 12.08.2014 № 1636-VII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>

60. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952 // Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/994_535.

61. Рабінович П. М., Соловійов О. В. Застосування Європейської конвенції з прав людини в Україні та практики Страсбурзького суду (загальнотеоретичні аспекти). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / редкол.: П. М. Рабінович (гол. ред.) та ін. Серія I: Дослідження та реферати. – К., 2014. – Вип. 28. – 208с.

62. Репецький В. М. Міжнародне публічне право: [підручник] / В. М. Репецький та ін.; за ред. В. М. Репецького; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. 2-ге вид., стереотип. К.: Знання, 2012. – 437 с.

63. Римское частное право: [учебник] / под ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. – М: Юристъ, 1999. – 544 с.

64. Римское частное право [Текст]: Учебник / Под ред. проф. И.Б. Новицкого и проф. И.С. Перетерского. — М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. — 560 с.

65. Рішення у справі «Австрійська асоціація захисту некурящих та Роберт Рокенбауер проти Австрії» (Österreichische Schutzgemeinschaft für Nichtraucher and Robert Rockenbauer v. Austria), від 02.12.1991, заява № 17200/90 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Robert%20Rockenbauer%20v.%20Austria%22\],%22itemid%22:\[%22001-124510%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Robert%20Rockenbauer%20v.%20Austria%22],%22itemid%22:[%22001-124510%22]}).

66. Рішення у справі «Балан проти Молдови» (Balan v. Moldova), від 29.04.2008, заява № 19247/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-84720%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84720%22]})

67. Рішення у справі «Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy) від 05.01.2000, заява № 33202/96 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Beyeler%20v.%20Italy%22\],%22itemid%22:\[%22001-58832%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Beyeler%20v.%20Italy%22],%22itemid%22:[%22001-58832%22]})

68. Рішення у справі «Белане Надь проти Угорщини» (Bélané Nagy v. Hungary), від 13.12.2016, заява № 53080/13 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-169663%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-169663%22]})

69. Рішення у справі «Безуглий проти України» (Bezugly v. Ukraine), від 20.03.2006, заява № 19603/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-71709%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-71709%22]})

70. Рішення у справі «Білецька проти України» (Belitskiy c. Ukraine), від 04.01.2006, заява № 20837/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. - Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-70385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-70385%22]})

71. Рішення у справі «Броньовський проти Польщі» (Broniowski v. Poland), від 22.06.2004, заява № 31443/96 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт

Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Broniowski%20v.%20Poland%22\],%22itemid%22:\[%22001-61828%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Broniowski%20v.%20Poland%22],%22itemid%22:[%22001-61828%22]})

72. Рішення у справі «Бурдов проти Росії» (Burdov v. Russia), від 04.05.2009, заява № 33509/04 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Burdov%20v.%20Russia%22\],%22itemid%22:\[%22001-90671%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Burdov%20v.%20Russia%22],%22itemid%22:[%22001-90671%22]})

73. Рішення у справі «Ван Марле та інші проти Нідерландів» (Van Marle and Others), від 26.06.1986, заява № 8543/79 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу :
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57590>.

74. Рішення у справі «Варнава та інші проти Туреччини» (Varnava and Others v. Turkey), від 18.09.2009, заява № 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 та 16073/90 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. —
Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Varnava%22\],%22itemid%22:\[%22001-94162%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Varnava%22],%22itemid%22:[%22001-94162%22]})

75. Рішення у справі «Вулах проти Росії» (Vulakh and Others v. Russia), від 10.04.2012, заява № 33468/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Vulakh%20and%20Others%20v.%20Russia%22\],%22itemid%22:\[%22001-108500%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Vulakh%20and%20Others%20v.%20Russia%22],%22itemid%22:[%22001-108500%22]})

76. Рішення у справі «Денев проти Швеції» (Denev v. Sweden), від 09.04.1997, заява № 25419/94 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-3557>

77. Рішення у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» (Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine), від 22.08.2018, заява № 846/16 та 1075/16 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22846/16%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-183128%22%5D%7D>

78. Рішення у справі «Зосимов проти України» (*Zosymov v. Ukraine*), від 07.10.2016, заява № 4322/06 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%224322/06%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-164467%22%5D%7D>

79. Рішення у справі «Звежинський проти Польщі» (*Zwierzyński v. Poland*), від 19.06.2001, заява № 34049/96 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2234049/96%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-59522%22%5D%7D>

80. Рішення у справі «Іатрідіс проти Греції» (*Iatridis v. Greece*), від 25.03.1999, заява № 31107/96 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58227%22%5D%7D>

81. Рішення у справі «Іванов проти України» (*Ivanov v. Ukraine*), від 07.09.2007, заява № 15007/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу:<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2215007/02%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-78375%22%5D%7D>

82. Рішення у справі «Керімова та інші проти Росії» (*Kerimova and Others v. Russia*), від 15.09.2011, заява № 17170/04, 20792/04, 22448/04, 23360/04, 5681/05 та 5684/05 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Kerimova%20and%20Others%20v.%20Russia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-104662%22%5D%7D>

83. Рішення у справі «Кечко проти України» (*Kechko v. Ukraine*), від 08.02.2006, заява № 63134/00 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт

Європейського суду з прав людини. – Режим доступу :
http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_025

84. Рішення у справі «Костянтин Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia), від 22.03.2012, заява № 30078/06 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу :
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2230078/06%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-109868%22%5D%7D>

85. Рішення у справі «Лавречов проти Чехії» (Lavrechov v. the Czech Republic), від 20.09.2013, заява № 57404/08 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Lavrechov%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-120969%22%5D%7D>

86. Рішення у справі «Малама проти Греції» (Malama v. Greece), від 05.09.2011, заява № 43622/98 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22:%5B%22Malama%20v.%20Greece%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-59267%22%5D%7D>

87. Рішення у справі «Маркс проти Бельгії» (Marckx v. Belgium), від 13.06.1979, заява № 6833/74 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу :
<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57534>

88. Рішення у справі «Мельничук проти України» (Melnychuk v. Ukraine), від 05.07. 2005, заява № 28743/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу :
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-70089%22%5D%7D>

89. Рішення у справі «Новоселецький проти України» (Novoseletskiy v. Ukraine), від 22.02.2005, заява № 47148/99 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу:
<https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Novoseletskiy%20v.%20Ukraine%22%5D%7D>

%20Ukraine%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER
%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-68373%22]}

90. Рішення у справі «Пономарьов проти України» (Ponomarev v. Ukraine), від 29.09.2008, заява № 3236/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85683>

91. Рішення у справі «Радіо Франції та інші проти Франції» (Radio France and Others v. France), від 30.04.2004, заява № 53984/00 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22docname%22:\[%22Radio%20France%22\],%22itemid%22:\[%22001-61686%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22docname%22:[%22Radio%20France%22],%22itemid%22:[%22001-61686%22])

92. Рішення у справі «Сельчук проти Туреччини» (Selçuk v. Turkey), від 10.04.2006, заява № 21768/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-71944%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-71944%22])

93. Рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» (Sovtransavto v. Ukraine) від 06.11.2002, заява № 48553/99 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22docname%22:\[%22Sovtransavto%20v.%20Ukraine%22\],%22itemid%22:\[%22001-60634%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22docname%22:[%22Sovtransavto%20v.%20Ukraine%22],%22itemid%22:[%22001-60634%22])

94. Рішення у справі «Спорронг і Льоннрот проти Швеції» (Sporrong and Lönnroth), від 23.09.1982, заява № 7151/75; 7152/75 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:\[%22sporrong%22\],%22itemid%22:\[%22001-57580%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22docname%22:[%22sporrong%22],%22itemid%22:[%22001-57580%22])

95. Рішення у справі «Стебницький та «Комфорт» проти України» (Stebnitskiy Komfort v. Ukraine), від 03.05.2011, заява № 10687/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-103239%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-103239%22])

96. Рішення у справі «Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України» (Terem Ltd, Chechetkin and Olius v. Ukraine), від 18.01.2006, заява № 70297/01 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-70638>

97. Рішення у справі «ТОВ Британо-Американська Тютюнова Компанія проти Нідерландів» (British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands), від 20.11.1995, заява № 19589/92 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57953>

98. Рішення у справі «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» (Polimerkonteyner, TOV v. Ukraine), від 24.02.2017, заява № 23620/05 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-168847%22%5D%7D>

99. Рішення у справі «Федоренко проти України» (Fedorenko v. Ukraine), від 01.09.2006, заява № 25921/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75599>

100. Рішення у справі «Фуклев проти України» (Fuklev v. Ukraine), від 30.11.2005, заява № 71186/01 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69261>

101. Рішення у справі «Ярославцев проти Росії» (Yaroslavtsev v. Russia), від 02.03.2005, заява № 42138/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Yaroslavtsev%20v.%20Russia%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-67649%22%5D%7D>

102. Рішення у справі «Яшар проти Молддві» (Yaşar v. Romania), від 26.11.2019, заява № 64863/13 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу:

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22display%22:\[2\],%22docname%22:\[%22YA%20C8%20AR%20v.%20ROMANIA%22\],%22itemid%22:\[%22001-198637%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22display%22:[2],%22docname%22:[%22YA%20C8%20AR%20v.%20ROMANIA%22],%22itemid%22:[%22001-198637%22]})

103. Рішення у справі «AGOSI проти Сполученого Королівства Великої Британії» (AGOSI v. the United Kingdom), від 24.10.1986, заява № 9118/80 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22AGOSI%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22itemid%22:\[%22001-57418%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22AGOSI%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22itemid%22:[%22001-57418%22]})

104. Рішення у справі «Anheuser-Busch Inc. проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal), від 11.07.2007, заява № 73049/01 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Anheuser-Busch%20Inc.%20v.%20Portugal%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-78981%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Anheuser-Busch%20Inc.%20v.%20Portugal%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-78981%22]})

105. Рішення у справі «Alisic та інші проти Боснії і Герцеговини, Хорватії, Сербії, Словенії та Колишньої Югославської Республіки Македонія» (Alisic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia), від 16.07.2014, заява № 60642/08 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Alisic%20and%20Others%20v.%20Bosnia%20and%20Herzegovina,%20Croatia,%20Serbia,%20Slovenia%20and%20the%20Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%22\],%22itemid%22:\[%22001-145575%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Alisic%20and%20Others%20v.%20Bosnia%20and%20Herzegovina,%20Croatia,%20Serbia,%20Slovenia%20and%20the%20Former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Macedonia%22],%22itemid%22:[%22001-145575%22]})

106. Рішення у справі «Back проти Фінляндії» (Back v. Finland), від 20.07.2004, заява № 37598/97 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Back%20v.%20Finland.%22\],%22itemid%22:\[%22001-61929%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Back%20v.%20Finland.%22],%22itemid%22:[%22001-61929%22]}) (дата звернення: 08.12.2019). – Назва з екрана.

107. Рішення у справі «Belvedere Alberghiera S.r.l. проти Італії» (Belvedere Alberghiera S.r.l. v. Italy), від 30.08.2000, заява № 31524/96

[Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Belvedere%20Alberghiera%20S.r.l.%20v.%20Italy%22\],%22itemid%22:\[%22001-58834%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Belvedere%20Alberghiera%20S.r.l.%20v.%20Italy%22],%22itemid%22:[%22001-58834%22]})

108. Рішення у справі «Chassagnou та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France), від 29.04.1999, заява № 25088/94, 28331/95 та 28443/95 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Chassagnou%20and%20Others%20v.%20France%22\],%22itemid%22:\[%22001-58288%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Chassagnou%20and%20Others%20v.%20France%22],%22itemid%22:[%22001-58288%22]})

109. Рішення у справі «Chappell проти Сполученого Королівства Великої Британії» (Chappell v. the United Kingdom), від 30.03.1989, заява № 10461/83 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57459>.

110. Рішення у справі «Gashi проти Хорватії» (Gashi v. Croatia), від 13.03.2008, заява № 32457/05 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Gashi%20v.%20Croatia%22\],%22itemid%22:\[%22001-84005%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Gashi%20v.%20Croatia%22],%22itemid%22:[%22001-84005%22]})

111. Рішення у справі «Gillow проти Сполученого Королівства Великої Британії» (Gillow v. the United Kingdom), від 14.09.1987, заява № 9063/80 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Gillow%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22itemid%22:\[%22001-57492%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Gillow%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22itemid%22:[%22001-57492%22]})

112. Рішення у справі «Gorraiz Lizarraga та інші проти Іспанії» (Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain), від 10.11.2004, заява № 62543/00 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу :

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Gorraiz%20Lizarraga%22\],%22itemid%22:\[%22001-61731%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Gorraiz%20Lizarraga%22],%22itemid%22:[%22001-61731%22]})

113. Рішення у справі «Hentrich проти Франції» (Hentrich v. France), від 22.09.1994, заява № 13616/88 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Hentrich%20v.%20France%22\],%22itemid%22:\[%22001-57903%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Hentrich%20v.%20France%22],%22itemid%22:[%22001-57903%22]})

114. Рішення у справі «Hiro Balani проти Іспанії» (Hiro Balani v. Spain), від 09.12.1994, заява № 18064/91. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57910>

115. Рішення у справі «Immobiliare Saffi проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy), від 28.07.1999, заява № 22774/93 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Immobiliare%20Saffi%20v.%20Italy%22\],%22itemid%22:\[%22001-58292%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Immobiliare%20Saffi%20v.%20Italy%22],%22itemid%22:[%22001-58292%22]})

116. Рішення у справі «Kunic проти Хорватії» (Kunic v. Croatia), від 23.05.2007, заява № 22344/02 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Kunic%20v.%20Croatia%22\],%22itemid%22:\[%22001-78948%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Kunic%20v.%20Croatia%22],%22itemid%22:[%22001-78948%22]})

117. Рішення у справі «Lithgow та інші проти Сполученого Королівства Великої Британії» (Lithgow and Others v. the United Kingdom), від 08.07.1986, заява № 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Lithgow%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22itemid%22:\[%22001-57526%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Lithgow%20and%20Others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22itemid%22:[%22001-57526%22]})

118. Рішення у справі «Mamatkulov and Askarov проти Туреччини» (Mamatkulov and Askarov v. Turkey), від 04.02.2005, заява № 46827/99 and 46951/99

[Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-68183%22%5D%7D>

119. Рішення у справі «Megadat.com SRL проти Молдови» (Megadat.com SRL v. Moldova), від 08.07.2008, заява № 21151/04 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Megadat.com%20SRL%20v.%20Moldova%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-85732%22%5D%7D>

120. Рішення у справі «Neijand Sunde Kolmisoppi проти Швеції» (Neijand Sunde Kolmisoppi v. Sweden), від 19/02/2013, заява № 40397/12 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117513>

121. Рішення у справі «Niemietz проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), від 16.12.1992, заява № 13710/88 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22:%5B%22Niemietz%20v.%20Germany%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57887%22%5D%7D>

122. Рішення у справі «Paramichalopoulos проти Греції» (Paramichalopoulos v. Greece), від 24.06.1993, заява № 14556/89 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22docname%22:%5B%22Paramichalopoulos%20v.%20Greece%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57836%22%5D%7D>

123. Рішення у справі «Rousk проти Швеції» (Rousk v. Sweden), від 25.10.2013, заява № 27183/04 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22:%5B%22Rousk%20v.%20Sweden%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-123422%22%5D%7D>

124. Рішення у справі «Sargsyan проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan), від 16.06.2015, заява № 40167/06 [Електронний ресурс] // Офіційний

сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Sargsyan%20v.%20Azerbaijan%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-155662%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Sargsyan%20v.%20Azerbaijan%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-155662%22]})

125. Рішення у справі «Schembri та інші проти Мальти» (Schembri and Others v. Malta), від 28.09.2011, заява № 42583/06 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Schembri%20and%20Others%20v.%20Malta%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-100678%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Schembri%20and%20Others%20v.%20Malta%22],[%22itemid%22:[%22001-100678%22]})

126. Рішення у справі «SIA АККА/LAA проти Латвії» (SIA АККА/LAA v. Latvia), від 12.10.2016, заява № 562/05 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22intellectual%20property%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-164659%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22intellectual%20property%22],[%22itemid%22:[%22001-164659%22]})

127. Рішення у справі «Simonyan проти Вірменії» (Simonyan v. Armenia), від 07.07.2016, заява № 18275/08 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Simonyan%20v.%20Armenia%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-161801%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Simonyan%20v.%20Armenia%22],[%22itemid%22:[%22001-161801%22]})

128. Рішення у справі «Smith Kline проти Нідерландів» (Smith Kline and French Laboratories Ltd v. the Netherlands), від 04.10.1990, заява № 12633/87 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-738>

129. Рішення у справі «Špaček, s.r.o. проти Чехії» (Spacek, s.r.o., v. the Czech Republic), від 09.11.1999, заява № 26449/95 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22.\tSpacek,.,\%22SPACEK%20LTD%20v.%20THE%20CZECH%20REPUBLIC\%22%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-58358%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22.\tSpacek,.,\%22SPACEK%20LTD%20v.%20THE%20CZECH%20REPUBLIC\%22%22],[%22itemid%22:[%22001-58358%22]})

130. Рішення у справі «Tănase проти Молдови» (Tănase v. Moldova), від 27.04.2010, заява № 7/08 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22T%C4%83nase%22\],%22itemid%22:\[%22001-98428%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22T%C4%83nase%22],%22itemid%22:[%22001-98428%22]})

131. Рішення у справі «The Holy Monasteries проти Греції» (The Holy Monasteries v. Greece), від 09.12.1994, заява № 13092/87; 13984/88 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22The%20Holy%20Monasteries%20v.%20Greece%22\],%22itemid%22:\[%22001-57906%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22The%20Holy%20Monasteries%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-57906%22]})

132. Рішення у справі «Tre Traktorer Aktiebolag проти Швеції» (Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden), від 07.07.1989, заява № 10873/84 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Tre%20Traktorer%20Aktiebolag%20v.%20Sweden%22\],%22itemid%22:\[%22001-57586%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Tre%20Traktorer%20Aktiebolag%20v.%20Sweden%22],%22itemid%22:[%22001-57586%22]})

133. Рішення у справі «Vallianatos та інші проти Греції» (Vallianatos and Others v. Greece), від 07.11.2013, заява № 29381/09 та 32684/09 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Vallianatos%22\],%22itemid%22:\[%22001-128294%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Vallianatos%22],%22itemid%22:[%22001-128294%22]})

134. Рішення у справі «Van der Tang проти Іспанії» (Van der Tang v. Spain), від 13.07.1995, заява № 19382/92 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу до ресурсу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:\[%22Van%20der%20Tang%22\],%22itemid%22:\[%22001-57946%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22docname%22:[%22Van%20der%20Tang%22],%22itemid%22:[%22001-57946%22]})

135. Рішення у справі «Vaskrsic проти Словенії» (Vaskrsic v. Slovenia), від 25.07.2017, заява № 31371/12 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. — Режим доступу:

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:\[%22Vaskrsic%20v.%20Slovenia%22\],%22itemid%22:\[%22001-173102%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22docname%22:[%22Vaskrsic%20v.%20Slovenia%22],%22itemid%22:[%22001-173102%22]})

136. Рішення у справі «Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. проти Греції» (Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. v. Greece), від 02.06.2008, заява № 14216/03 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Європейського суду з прав людини. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-83871%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-83871%22]})

137. Романюк Я. «Гарантії здійснення права власності та його захист в особливих умовах»: Доповідь на міжнародному круглому столі // Офіційний веб-сайт Верховного Суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C15ADEAFE45A2ACFC2257FCE004E2267?OpenDocument&year=2016&month=06&](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C15ADEAFE45A2ACFC2257FCE004E2267?OpenDocument&year=2016&month=06&)

138. Савчук К. О. Доктрина Драго. *Енциклопедія міжнародного права*: в 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученка та В. Н. Денисова (співголови). К.: Академперіодика, 2014. – Т. 1: А–Д. – С. 882–883.

139. Севостьянова Н.І. Європейський суд з прав людини – ефективний механізм захисту прав юридичних осіб // *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.; Націон. ун-т “Одеська юридична академія”*. – Одеса: Фенікс, 2013. – С.354

140. Сирко М. Право власності в Цивільному кодексі Наполеона Бонапарта 1804 р. / М. Сирко // *Вісник Львівського університету. Серія: «Юридична»*. Вип. 58. – 2013. – С. 109–115.

141. Співробітництво з Радою Європи // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/evropejska-integraciya/spivrobitnictvo-z-radouyuevropi>

142. Старженецкий В. В. Россия и Совет Европы: право собственности [Текст] / В. В. Старженецкий. - М. : Городец, 2004. - 204 с

143. Султанов А. Р. Влияние на право России Европейской конвенции «О защите прав человека и основных свобод» и прецедентов Европейского суда по

правам человека, взгляд практика / А. Р. Султанов // Журнал российского права. – 2007. – № 12. – С. 85–92.

144. Толстых В. Л. Курс международного права: [учебник]. / В. Л. Толстых. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 1056 с.

145. Туманов В. А. Европейский Суд по правам человека: очерк организации и деятельности / В. А. Туманов. – М. : Норма, 2001. – 295 с.

146. У ВСУ підсумували рекомендації щодо захисту права власності [Електронний ресурс] // газета "Закон і Бізнес". – 2015. – Режим доступу до ресурсу : https://zib.com.ua/ua/120218-u_verhovnomu_sudi_pidsumovali_rekomendacii_schodo_zahistu_pr.html

147. Узагальнення практики застосування судами Луганської області законодавства, що регулює захист права власності на тимчасово окупованій території України, на території проведення АТО та у зв'язку з проведенням АТО за 2014–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lga.court.gov.ua/sud1290/idms/dkfjgsfbjdfg/sgmnjudt>

148. Цвігун Л. А. Принципи тлумачення права Європейським судом з прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 529–536 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v62/73.pdf>

149. Шупінська О. Міжнародно-правові механізми захисту права власності: практика Європейського суду з прав людини. *Юридичний журнал*. 2008. № 11. С. 52-56.

150. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини за 2017 рік // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/files/general/2018/02/20/20180220171407-57.pdf>

151. Щорічний звіт про результати діяльності Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини за 2018 рік // Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/03/13/20190313101256-68.pdf>

152. Brownlie I. Principles of Public International Law. Six edition. Oxford University Press, 2003. – 742 p.

153. Chart of signatures and ratifications of Treaty 009 Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // Офіційний веб-сайт Ради Європи: [Electronic resource]. – Access mode: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list//conventions/treaty/009/signatures?p_auth=7PLr21SN

154. Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 // Ministère de la Justice [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html>

155. Draft Convention On Responsibility of States for Damage done at their Territory to the Person or Property of Foreigners. Prepared by Harvard Law School, 1929 [Electronic resource]. – Access mode : http://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_96.pdf

156. Helfer L. The New Innovation Frontier Intellectual Property and the European Court of Human Rights. Harvard International Law Journal. 2008. Vol. 49. No 1. P. 1–53.

157. Macdonald R., Matscher F., Petzold H. The European System of the Protection of Human Rights. – Martinus Nijhoff Publishers, 1993. – P. 59–60

158. McCarthy, Frankie (2010) Article One of the First Protocol to the European Convention on Human Rights: the evolution of a right in Europe and the United Kingdom. PhD thesis. 304 p. [Electronic resource]. – Access mode: <http://theses.gla.ac.uk/2153/1/2010mccarthyphd.pdf>

159. Preparatory work on Article 1 of the First Protocol to the European Convention on Human Rights 170 p [Electronic resource]. – Access mode: [https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-P1-1-CDH\(76\)36-EN1190643.pdf](https://www.echr.coe.int/LibraryDocs/Travaux/ECHRTravaux-P1-1-CDH(76)36-EN1190643.pdf)

160. Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Strasbourg, 2.X.2013. Council of Europe Treaty Series - No.

214. [Electronic resource]. – Access mode :

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680084832>

161. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. – п. 46. – С. 11.

162. Sprankling J. G. International Property Law. Oxford-New York: Oxford University Press, 2014. – 380 p.

163. Sprankling J. G. The Emergence of International Property Law. *North Carolina Law Review*. Vol. 90. № 2. P. 462–509.

164. Violations by Article and by State 2017 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2017_ENG.pdf

165. Violations by Article and by State 2018 [Electronic resource]. – Access mode: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_2018_ENG.pdf